

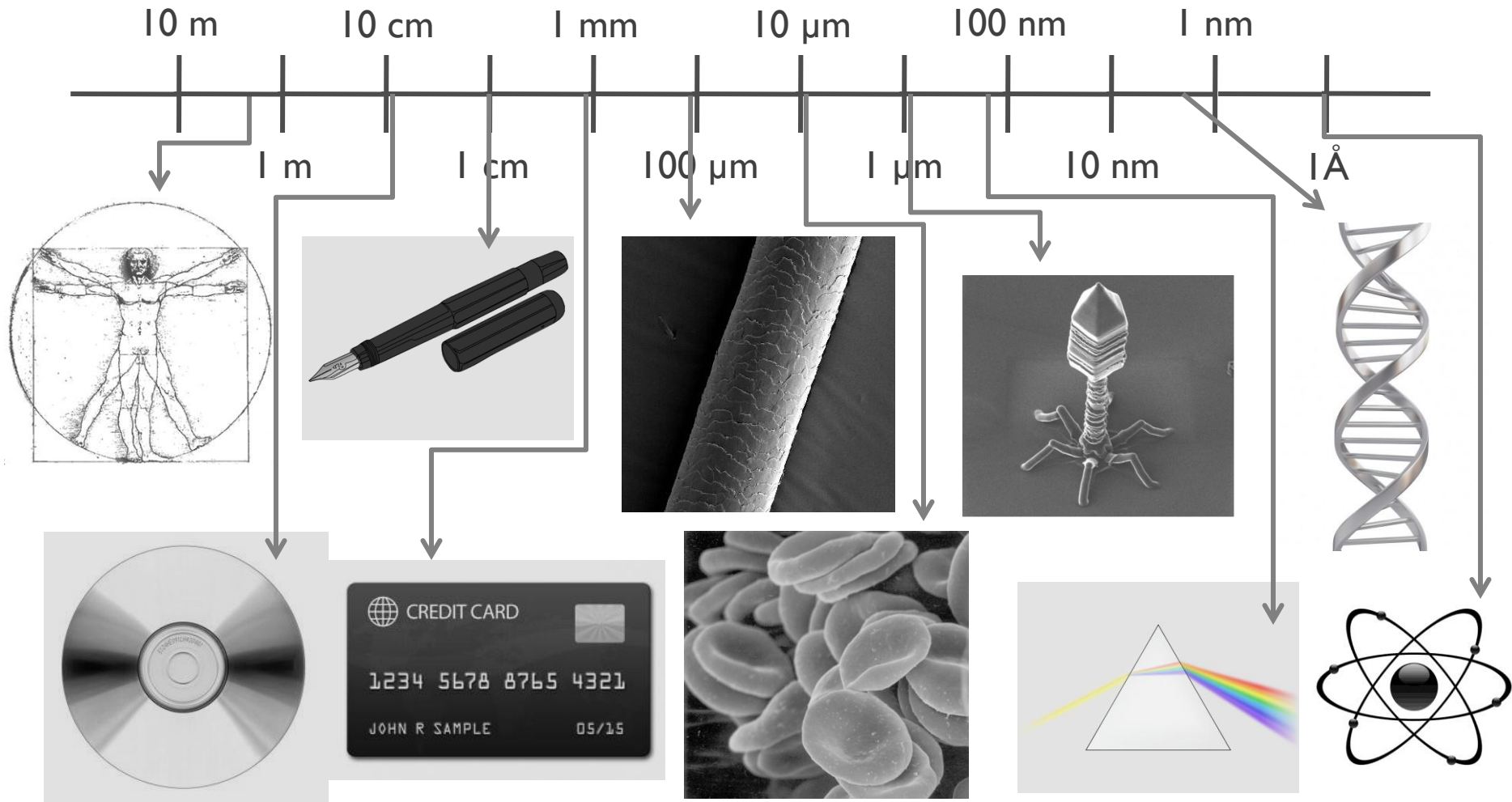
Grafén nanoszerkezetek

Dobrik Gergely

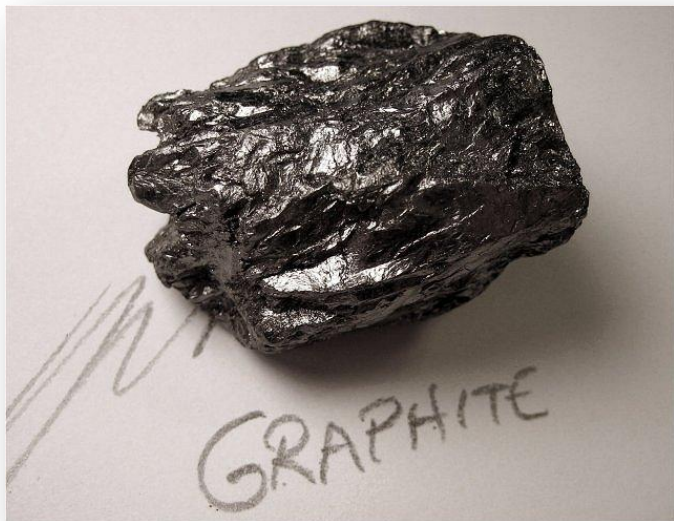
<http://www.nanotechnology.hu/>

Nanométer : 10^{-9} m

$$\frac{1 \text{ méter}}{1\,000\,000\,000} = 1 \text{ nanométer}$$

A szén mint építőanyag

A Földi élet
alapja

Puha, olcsó, sok van
belőle, jól vezeti az
áramot, fekete

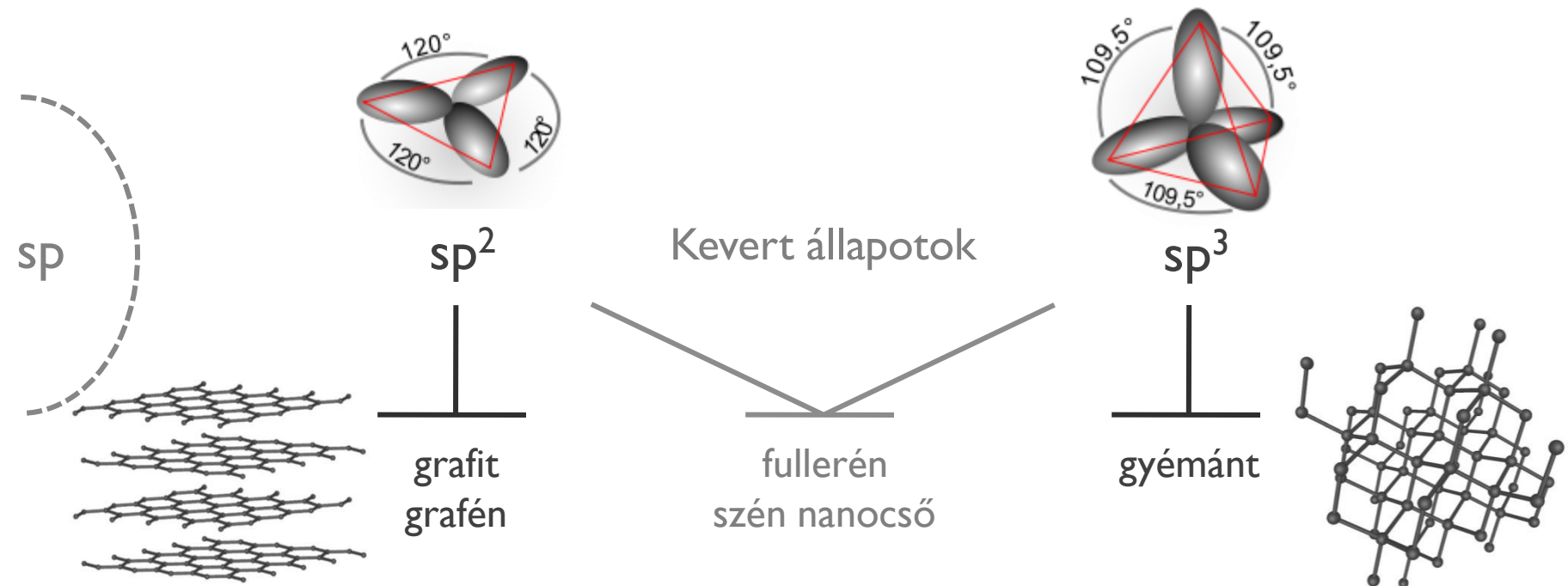
Kemény, drága, kevés
van belőle,
elektromosan
szigetelő, átlátszó

Hibridizáció

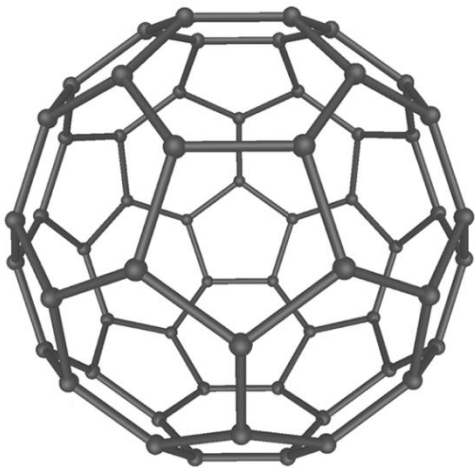
A hibridizáció a kémiai kötés leírására szolgáló elmélet. Az atompályák keverésével olyan új hibridpályák jönnek létre, melyek alkalmasak az atomok közötti kötés jellemzőinek leírására.

Szén nanoszerkezetek

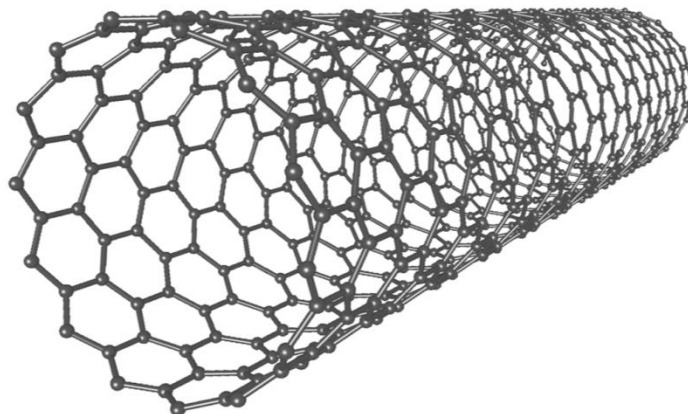
---

0 D

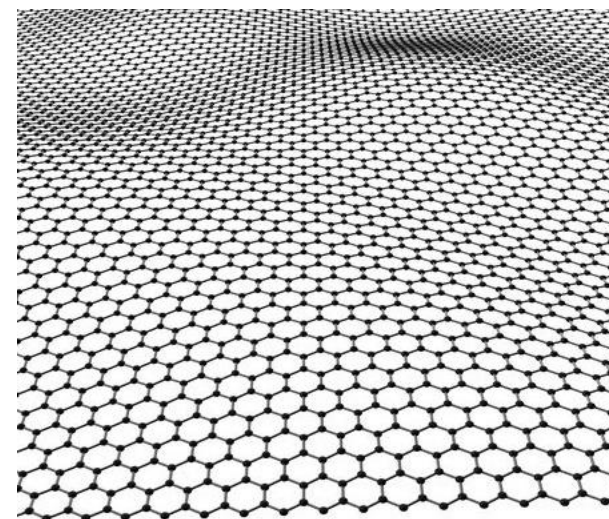
1985
H.W. Kroto
R. Curl
R. Smalley

1 D

1991
S. Iijima

2 D

2004
K. S. Novoselov
A. Geim

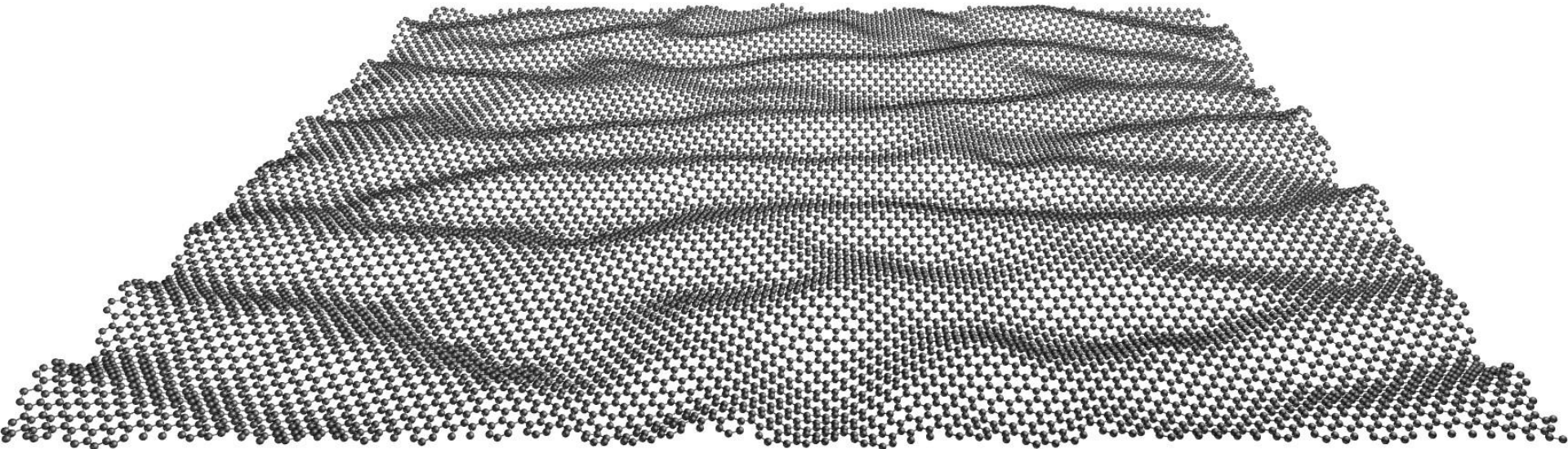

Grafén

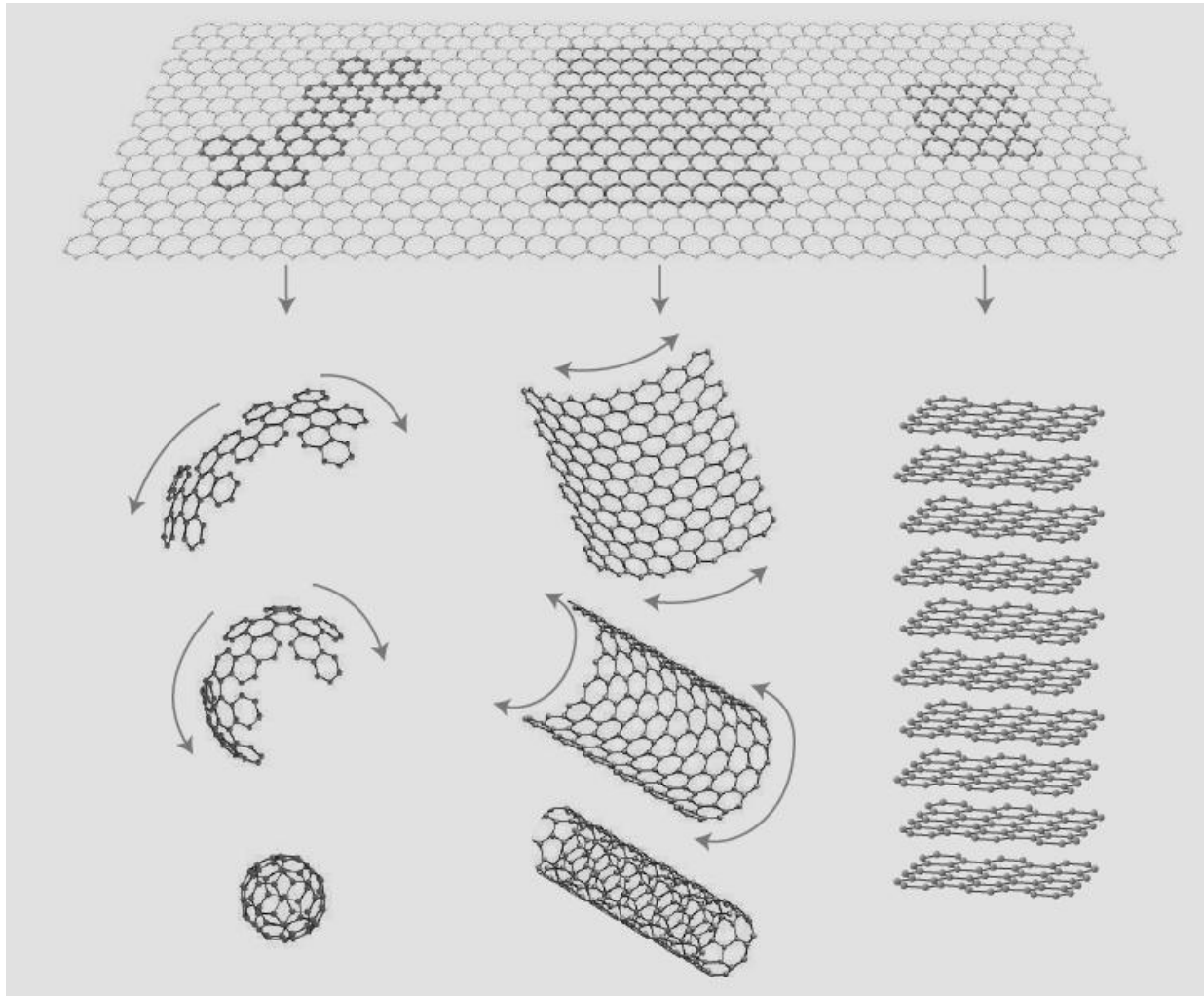
Tehát a grafén: szénatomok hatszöges rácsából álló, 2 dimenziós kristály.
A világ legvékonyabb anyaga, egyetlen atom vastag.

Tulajdonságai: jó elektromos vezető, jó hővezető, nagy az elektronok koherencia hossza, nulla tiltott sávú félvezető, különleges az elektronszerkezete, kimagasló mechanikai tulajdonságok, stb.

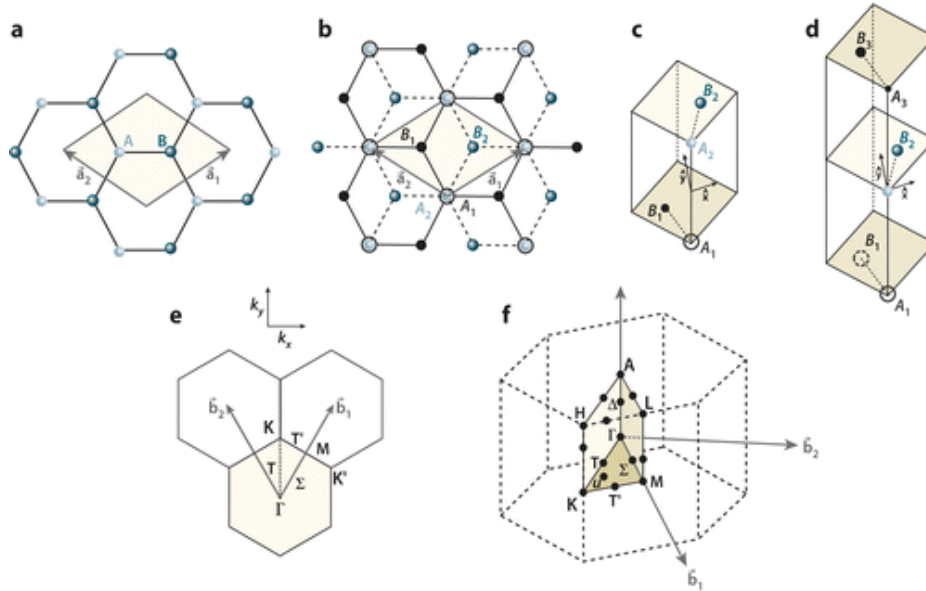

Origami

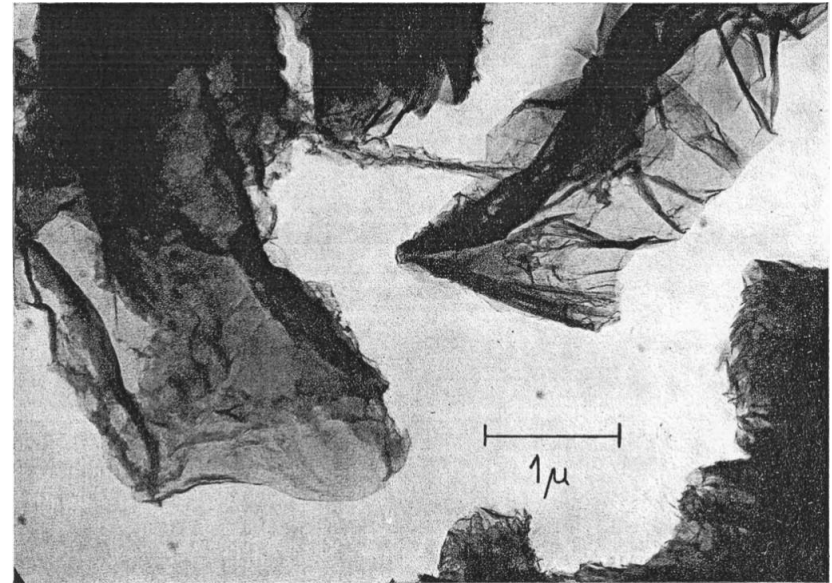
Grafén történelem I.

P. R. Wallace 1947-ben kiszámolta a grafén elektronszerkezetét – a grafit elektronszerkezetét akarta, de mint tudjuk a grafén a grafit egyetlen atomi rétege

Von H.P. Boehm, A. Clauss, G.O. Fischer and U. Hofmann, Z. Naturforsch. 17 b, 150-153 (1962).

Legvékonyabb szén-fóliák címen.

Grafén történelem II.

Nobel-díj 2010

K. S. Novoselov, A. K. Geim, et al.

Electric Field Effect in Atomically Thin Carbon Films

Science **22**, 306, 666 – 669 (2004)

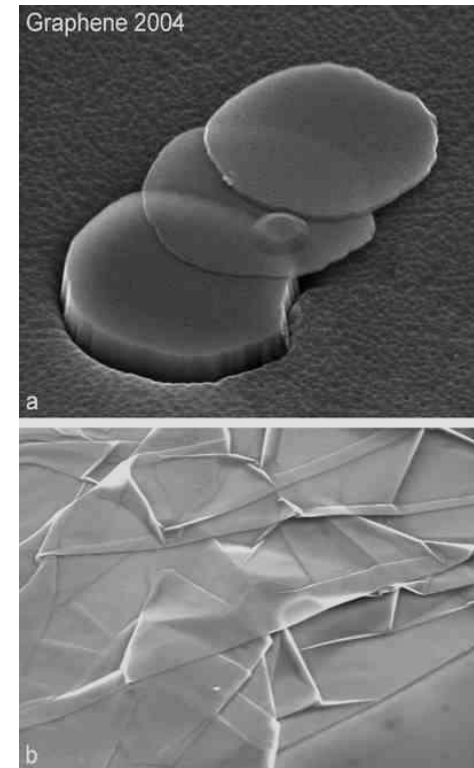

Konstantin Novoselov

Andre Geim

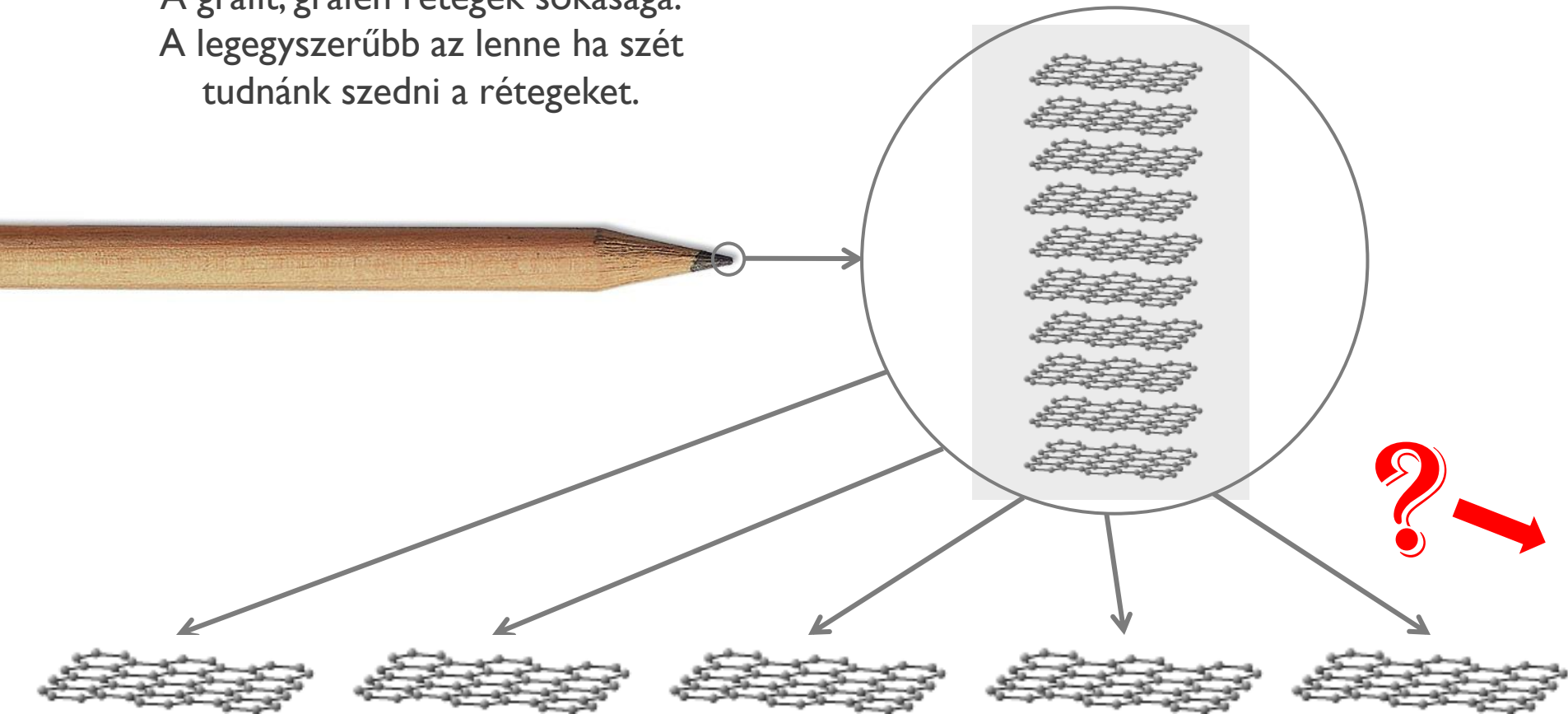
"for groundbreaking experiments regarding the two-dimensional material graphene"

Grafén előállítása I.

A grafit, grafén rétegek sokasága.
A legegyszerűbb az lenne ha szét
tudnánk szedni a rétegeket.

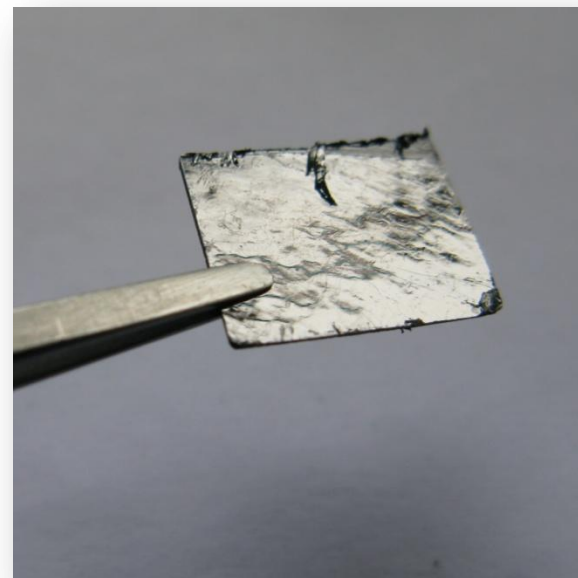
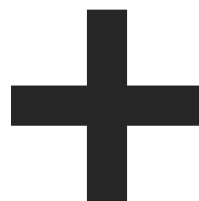

Grafén előállítása I.

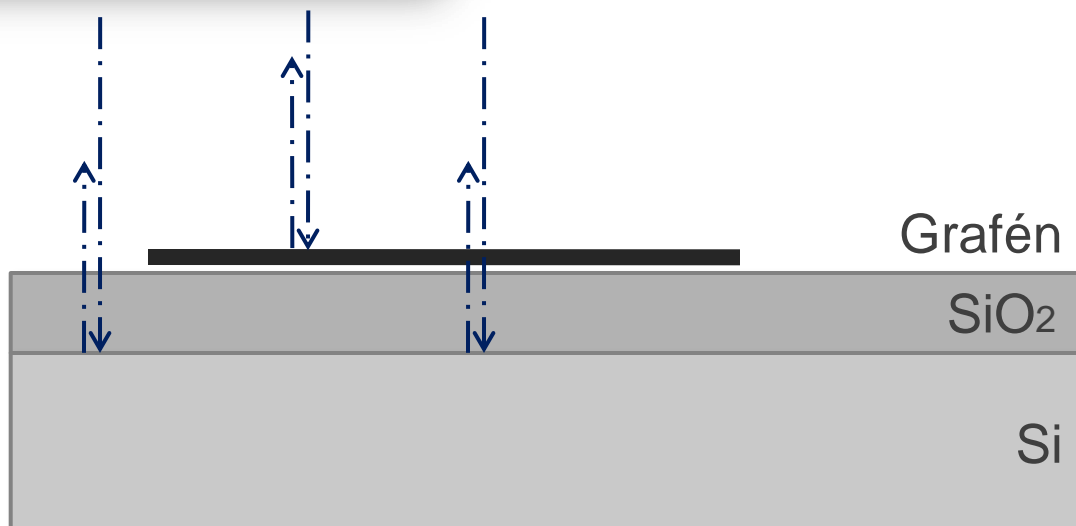
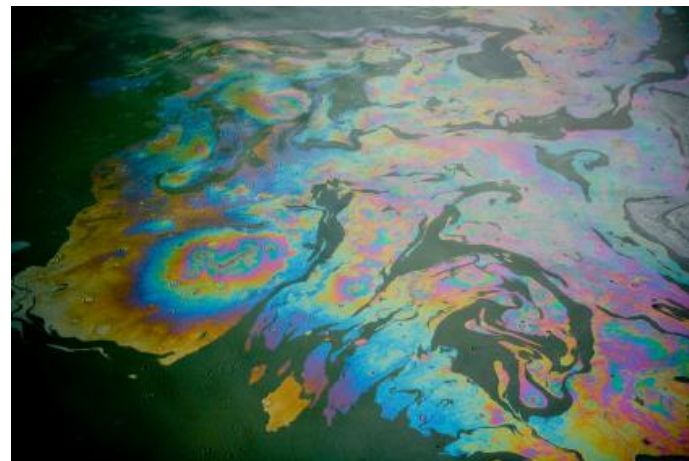
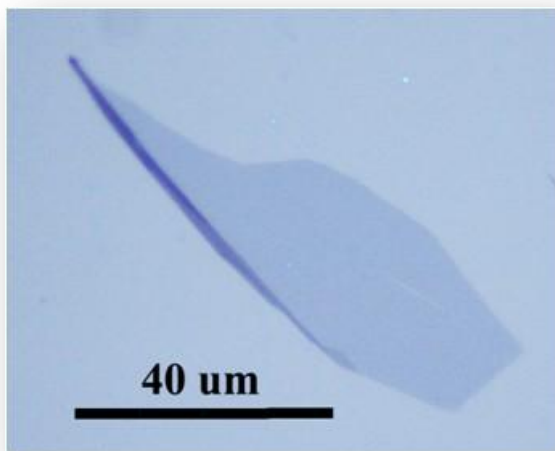

Mechanikai exfoliálás

Az így készült minták a legjobb minőségűek (kevés a szemcsehatár, rácshiba). A legolcsóbb és leggyorsabb eljárás! Hibája, hogy a ragasztószalag „ragacsa” rajtamarad a mintán, tisztítást igényel, illetve csak „kis” minták készíthetők ezzel az eljárással.

Hogyan láthatjuk az 1 atom vastag grafént?

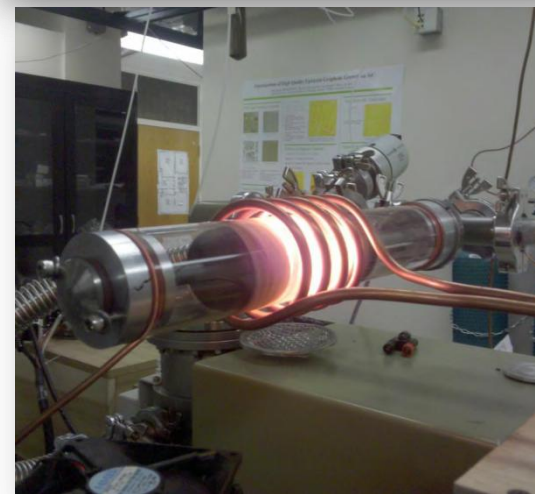
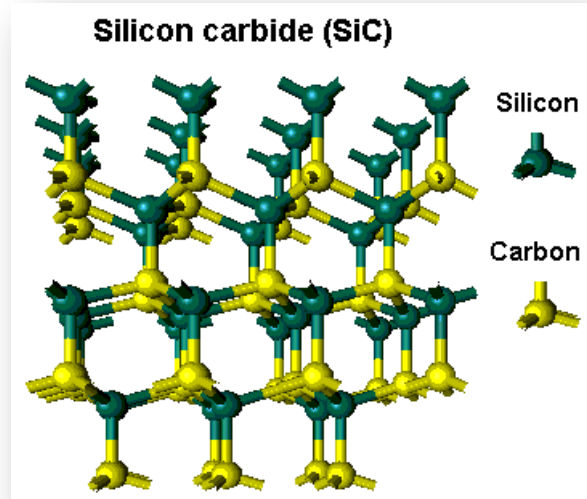
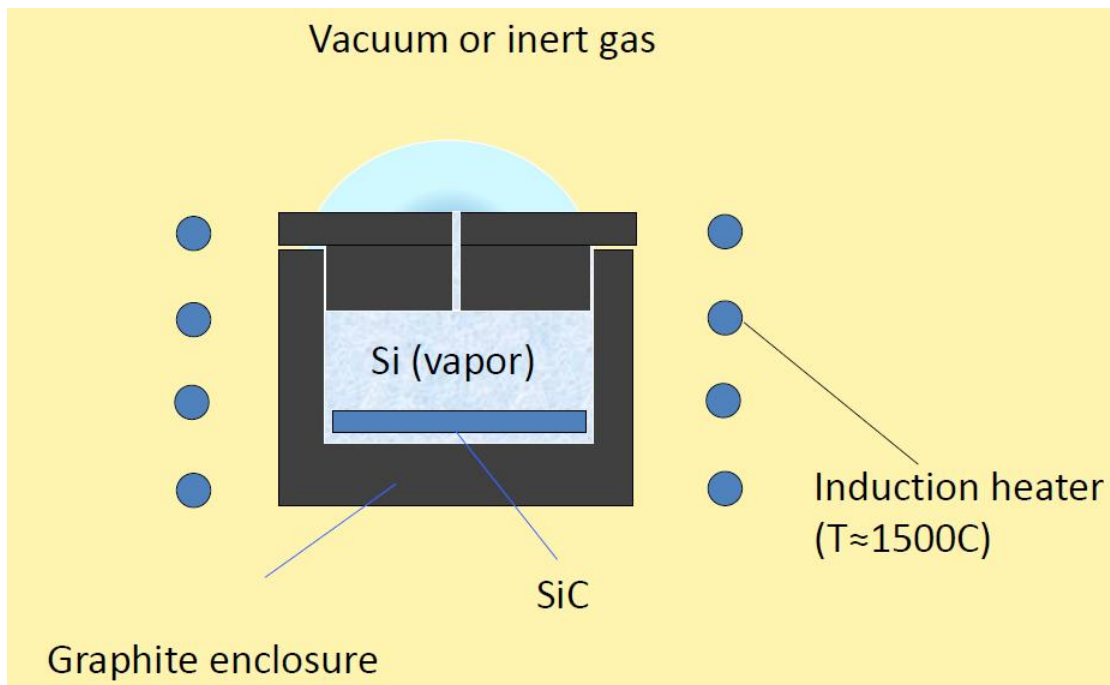

Grafén előállítása II.

Növesztés SiC-ra

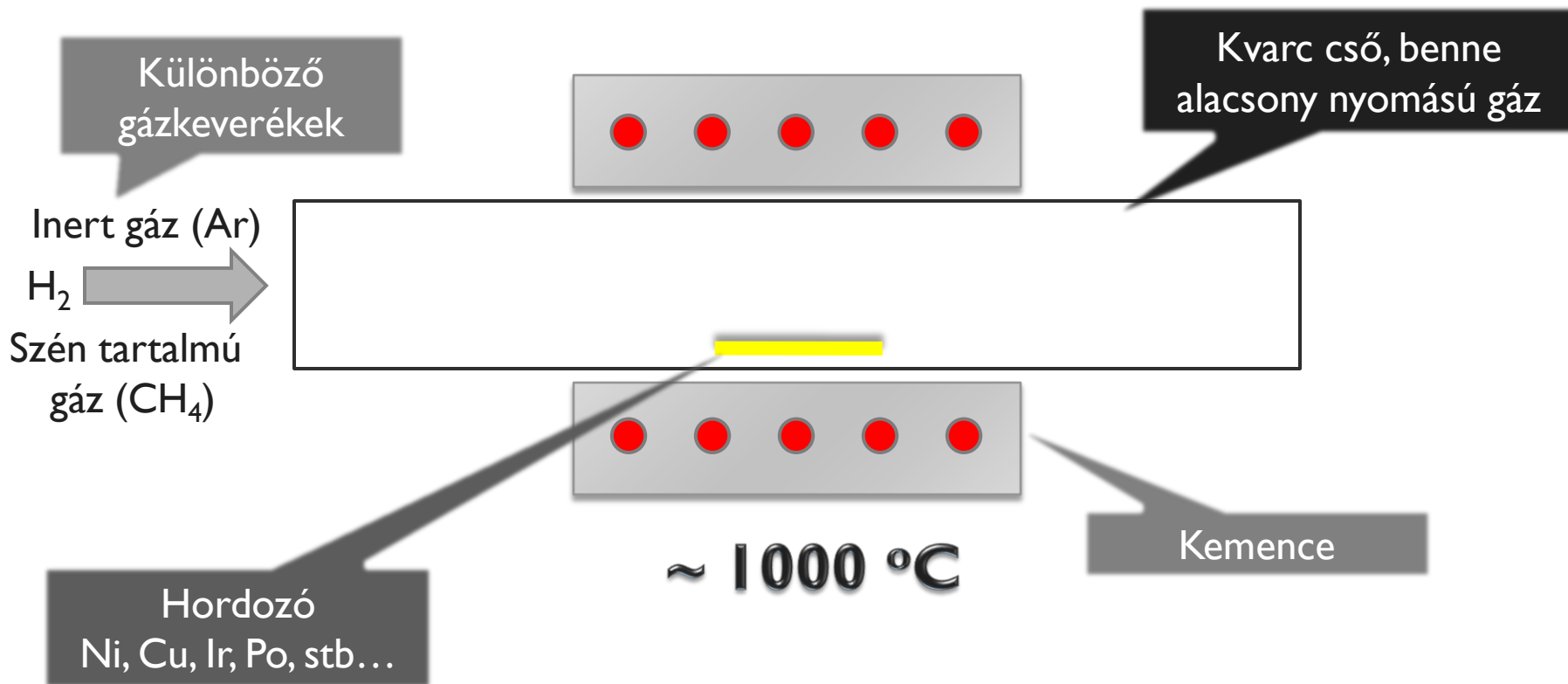
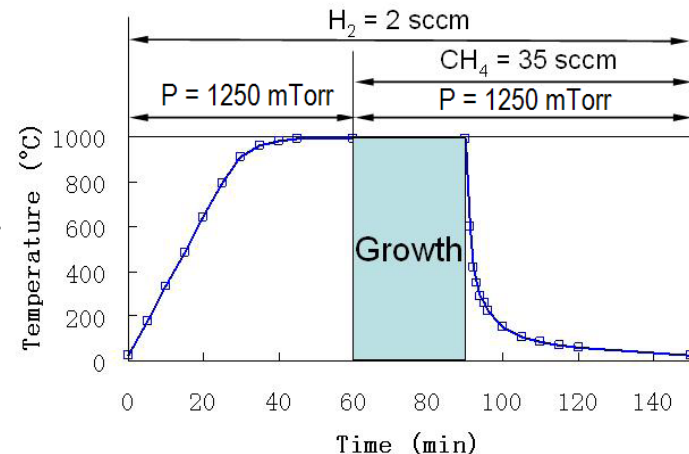
Az így készült minták nagy felületűek. Az egyik legdrágább eljárás! Nincs ragasztószalag „ragacs” a mintán.

W.A. de Heer és munkatársai

Grafén előállítása III.

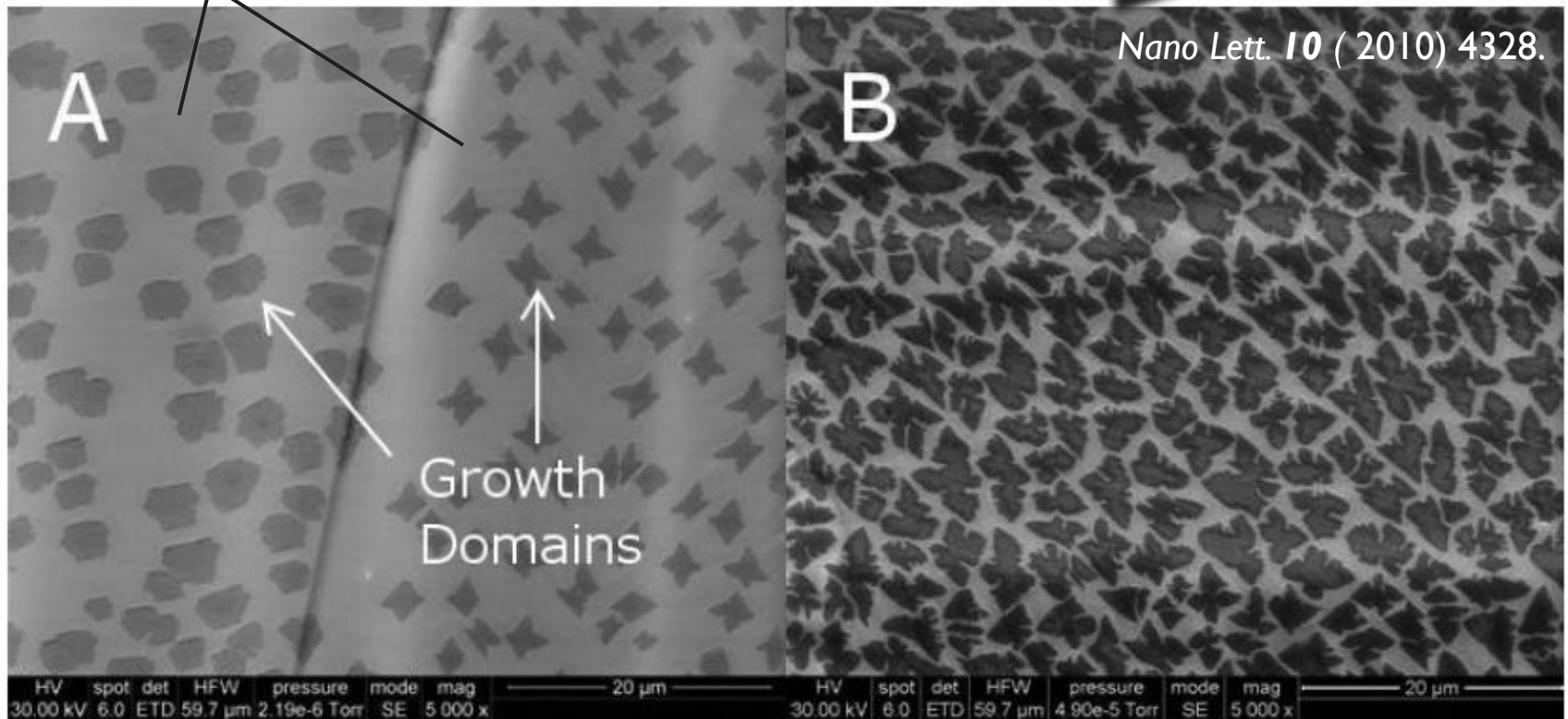
CVD (Chemical Vapor Deposition)

Grafén előállítása III.

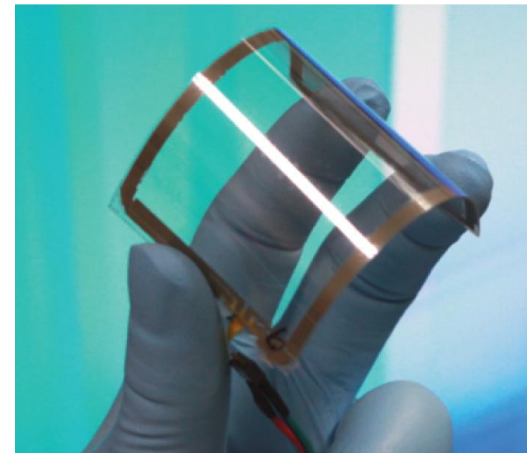
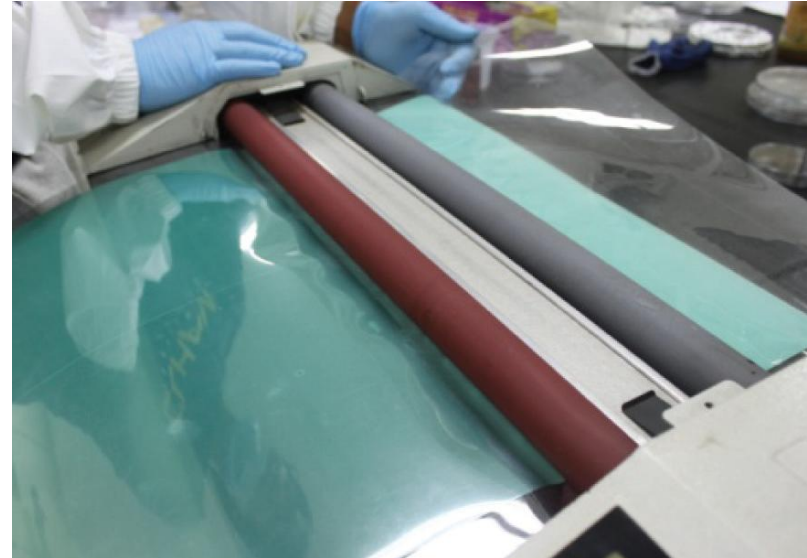
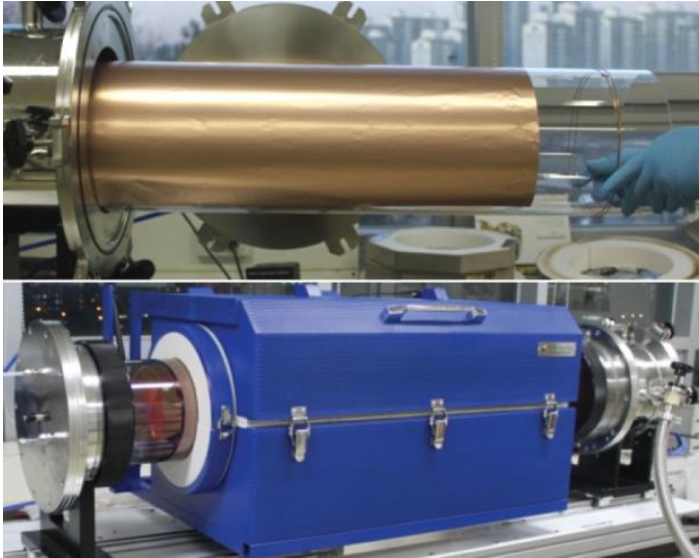
Különböző réz kristalitik

Önszabályozó folyamat:
egyetlen réteg grafén

Grafén előállítása III.

Akár 30 inch átmérőjű vagy még nagyobb minták készítése !

Nature Nanotechnology 5, 574-578 (2010)

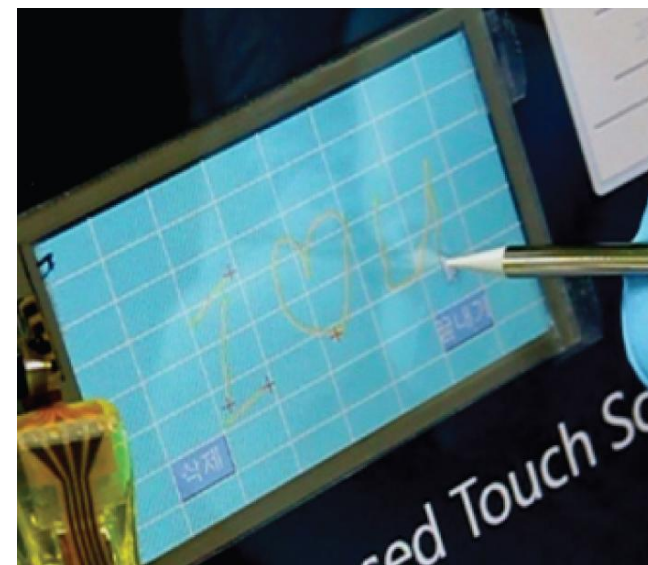
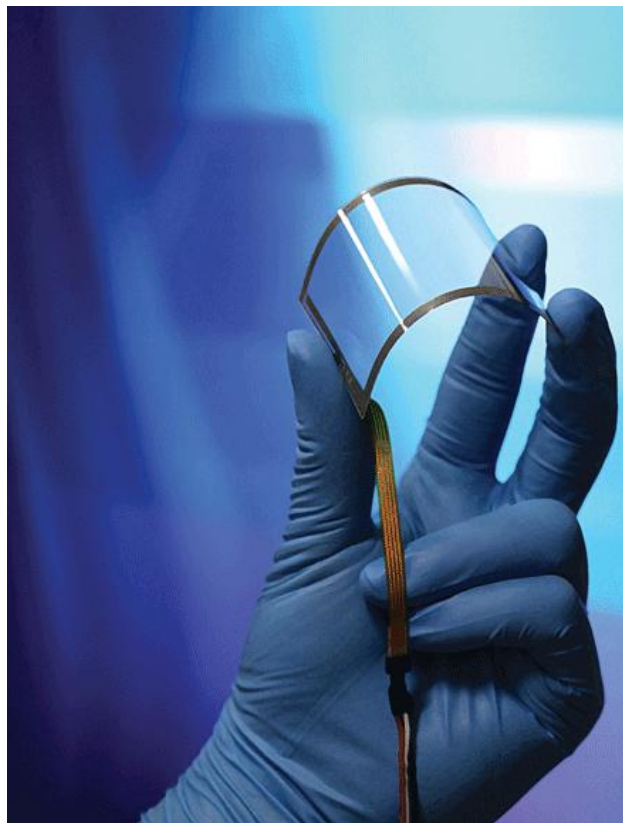
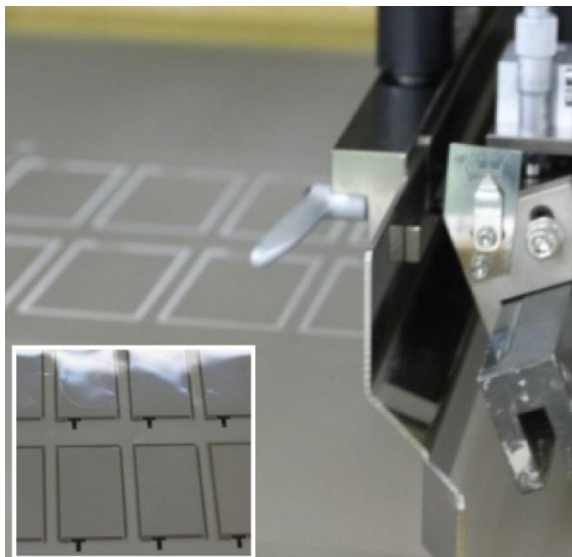

Alkalmazások

Touch-screen

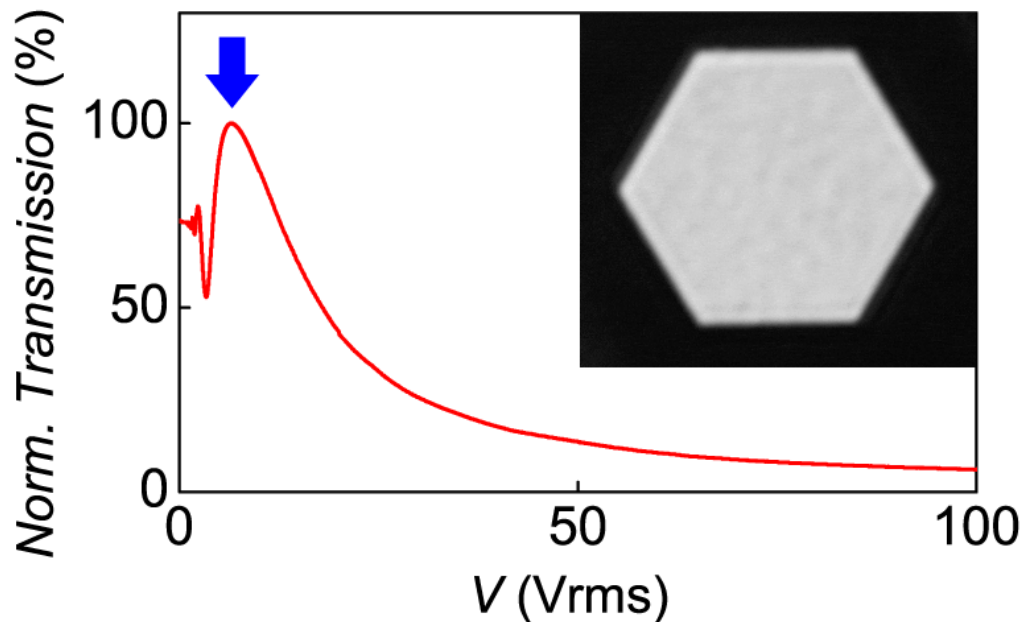
Nature Nanotechnology 5, 574–578 (2010)

Alkalmazások

LCD kijelzők

A grafén jó elektromos vezető és optikailag átlátszó. Ezeket a tulajdonságokat lehet kihasználni, mikor LCD kijelzőkben az indium-oxidot grafénra cseréljük.

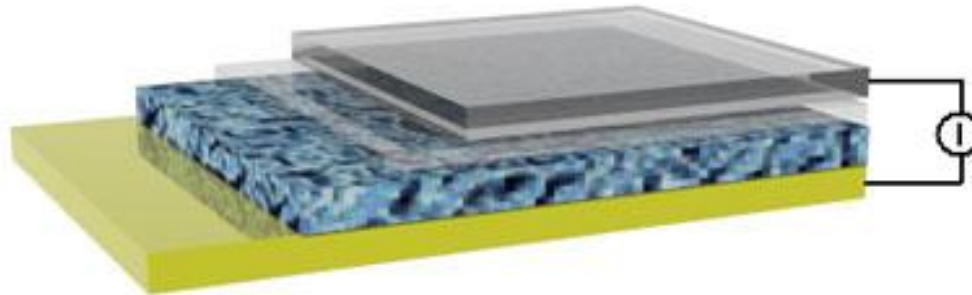
A föld indium készlete véges, egyes becslések szerint hamarabb elfogy, mint a kőolaj, ha ilyen ütemben használja fel az emberiség. Így a grafén egy jó alternatíva lehet.

Alkalmazások

Solar-cells

A grafén jó elektromos vezető és optikailag átlátszó tulajdonságát használják itt is ki. Ezért a ma használatos fém-oxid elektródák lecserélése grafénre egy lehetséges alternatíva. Ezáltal nem csak olcsóbb és jobb hatásfokú eszközöket lehet majd gyártani, de sokkal vékonyabbakat is.

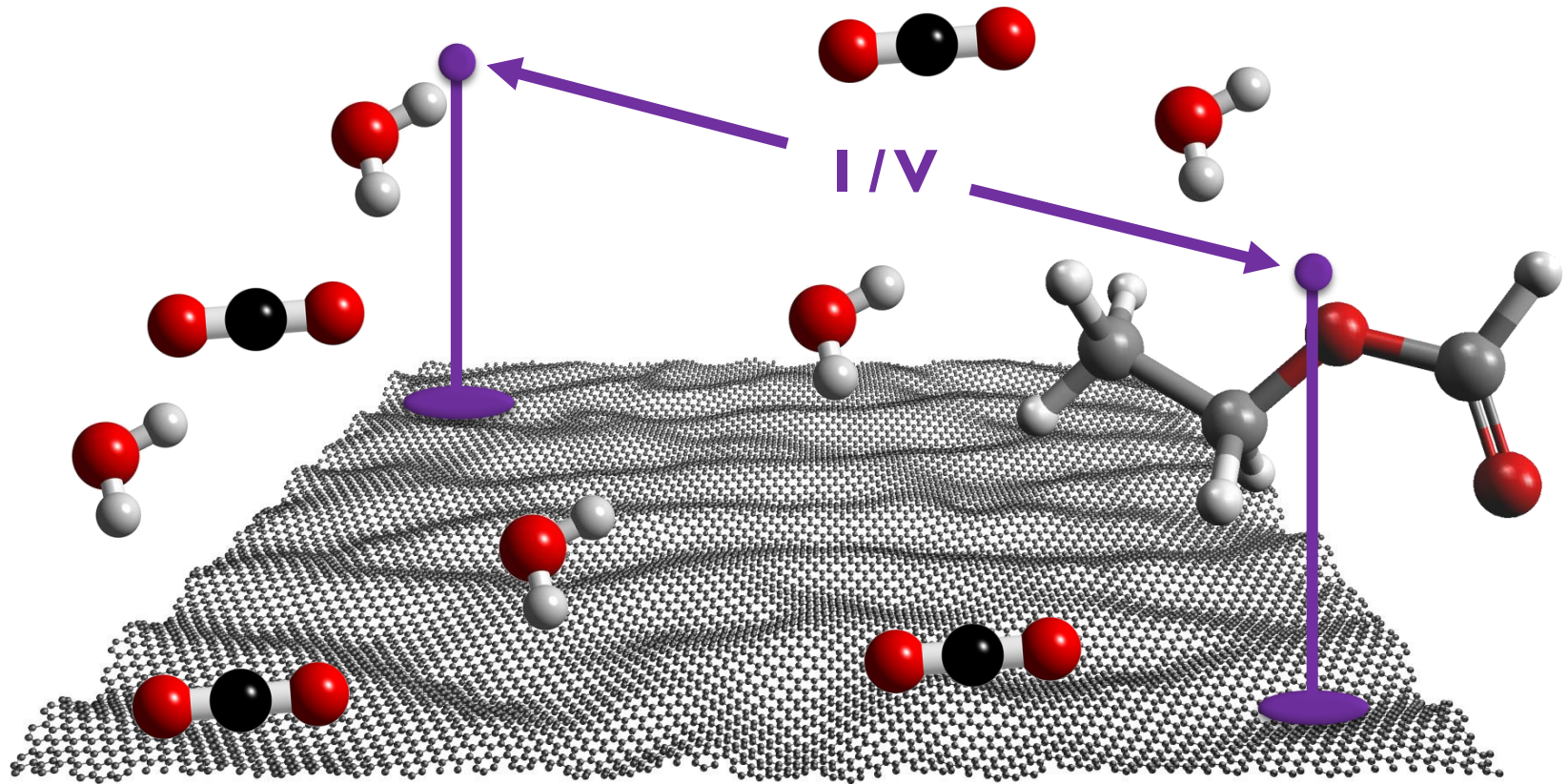
Nano Lett., Vol. 8, No. 1, 2008

Alkalmazások

Gas-sensor
(mesterséges orr)

A grafén egy nagy felület. Ezért érzékeny minden felületi hatásra.

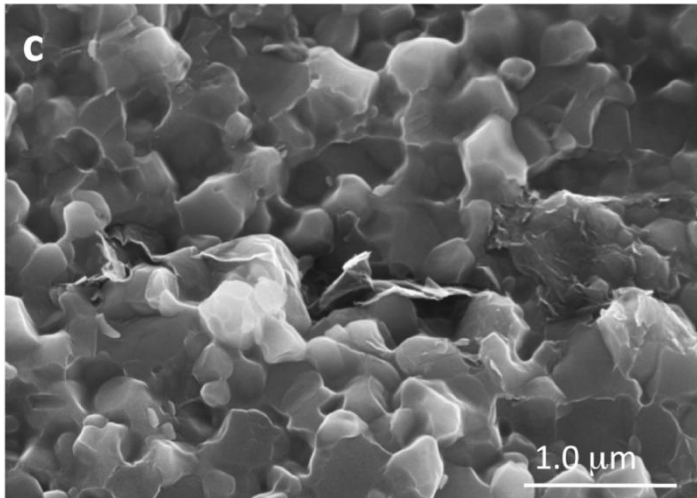

Alkalmazások

Grafén alapú kompozitok és kerámiák

A grafén rendkívüli mechanikai, elektromos és hővezetési tulajdonságokat mutat. Ezen tulajdonságok kiaknázásának egyik lehetősége a különféle grafén alapú kompozitok és kerámiák.

Például a grafén szakító szilárdsága 200-szor nagyobb, hővezetési tényezője pedig 60-szor jobb mint az acélé.

Acsnano, 5, 4, 3182–3190 (2011)

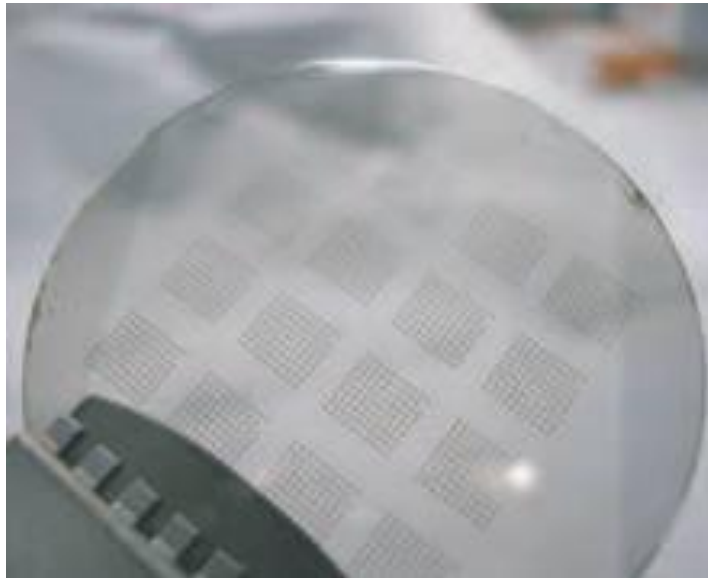
Alkalmazások

Alkalmazások

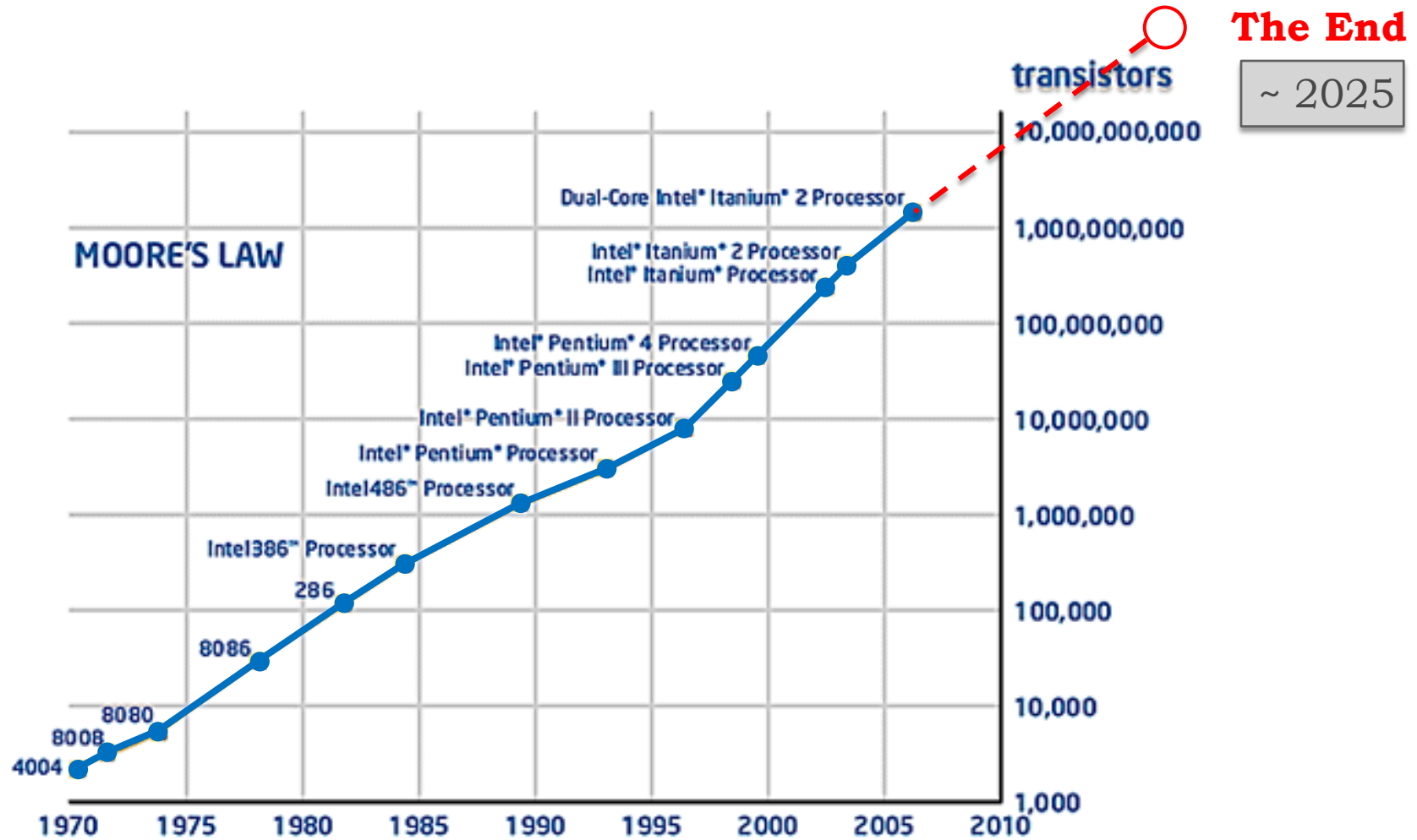
Tranzisztorok - nanoelektronika

„IBM shows that graphene transistors could one day replace silicon”

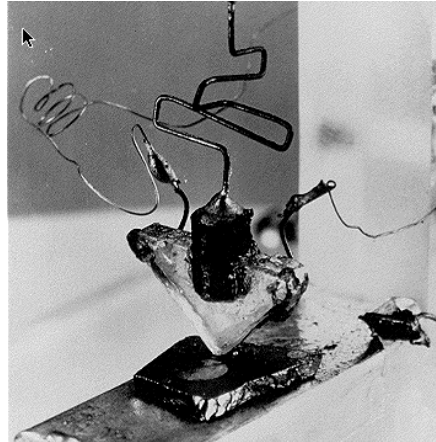
The End

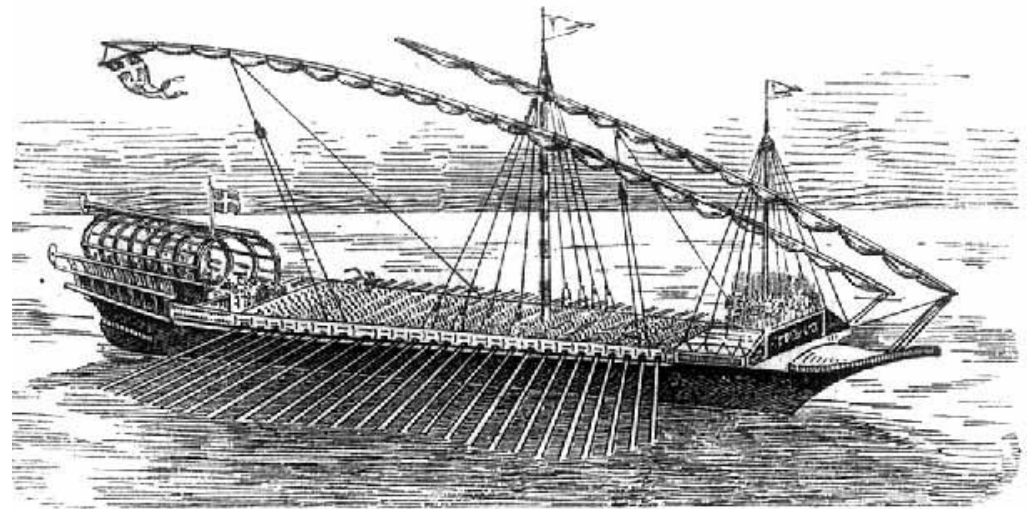

A hajózás fejlődése

**Az első tranzisztor
megalkotása
1947 Nov. 17- Dec. 23**

A hajózás fejlődése

A hajózás fejlődése

**Saját fizikai korlátait
nem tudja átlépni!**

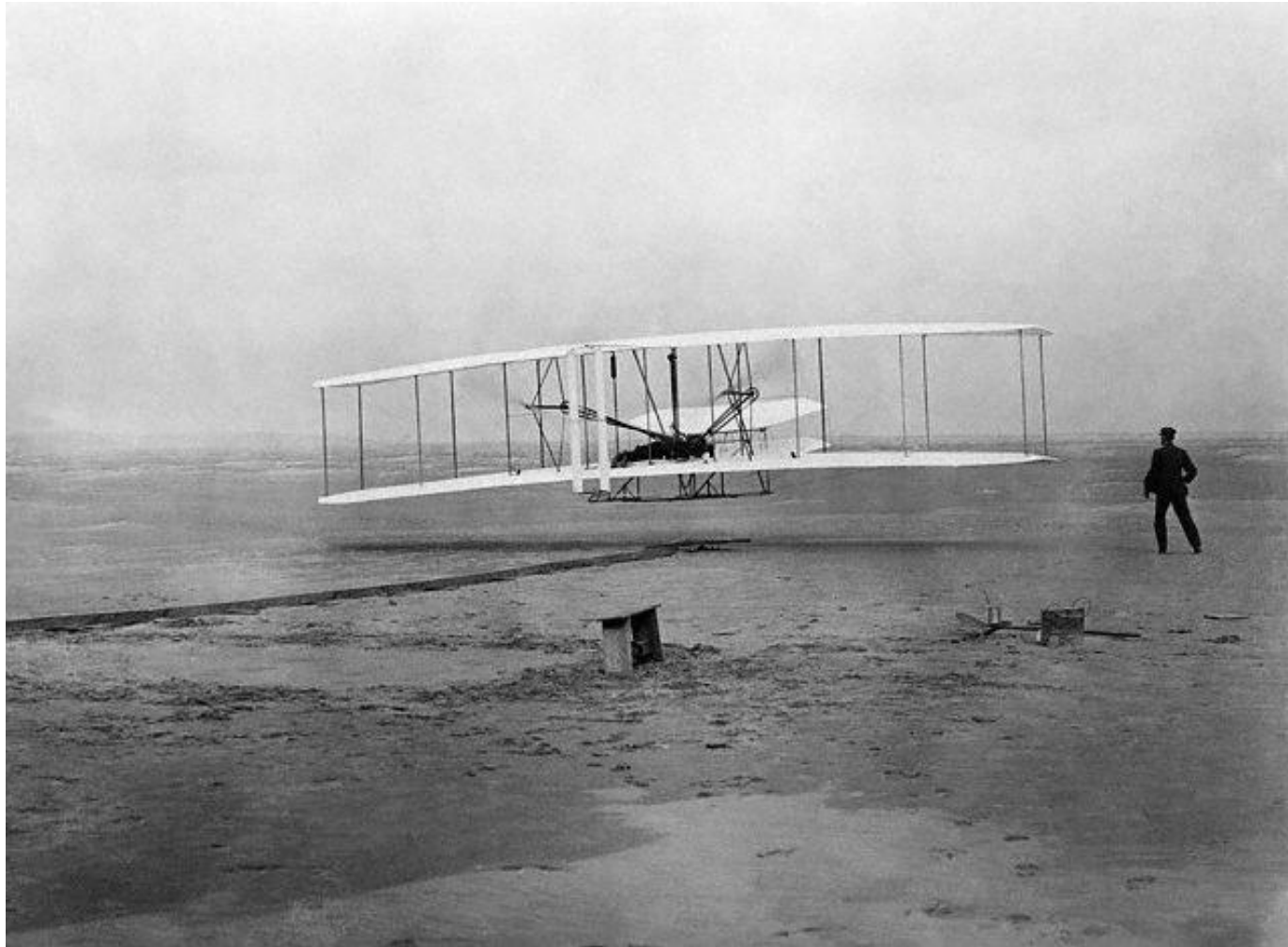

Váltásra van szükség!

Hol tart most a grafén?

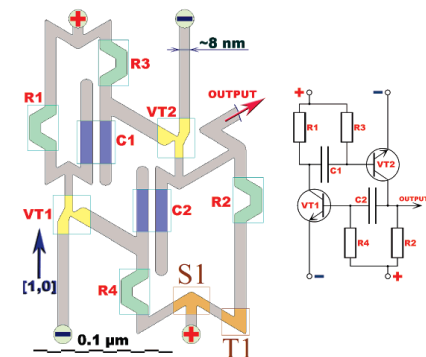
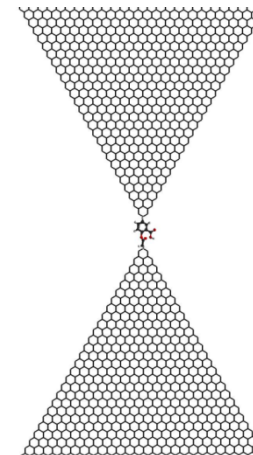
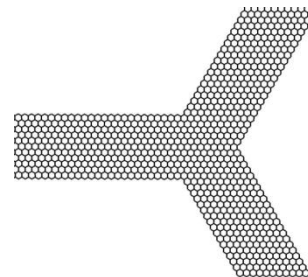
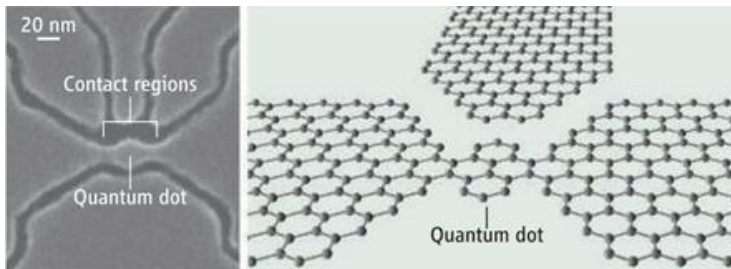
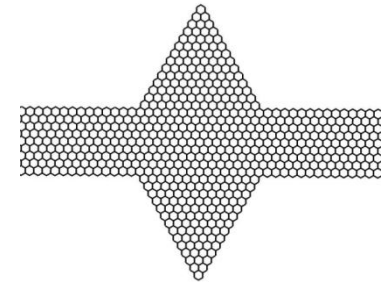
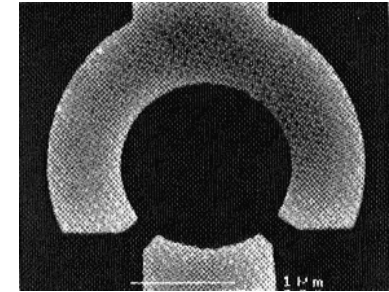
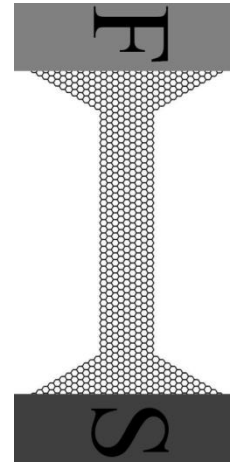

Grafén nanoszerkezetek

A grafén önmagában is figyelemreméltó anyag. De, ha képesek vagyunk úgy alakítani, ahogy mi szeretnénk, akkor új tulajdonságokkal, új funkciókkal ruházhatjuk fel.

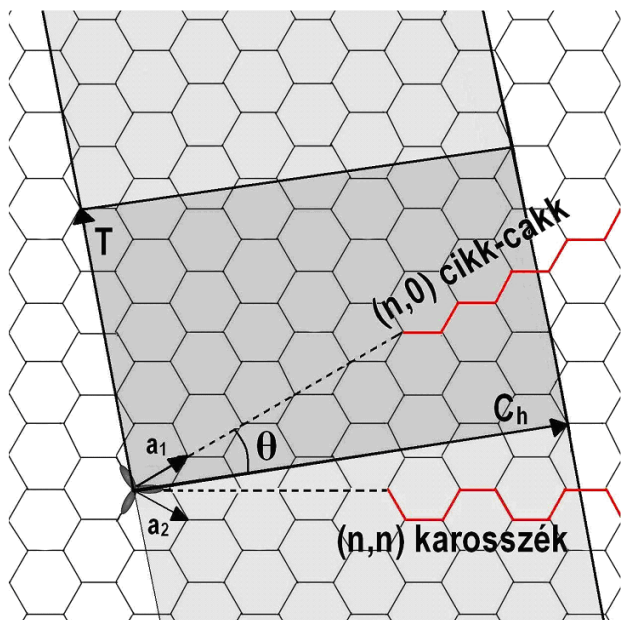
- quantum dotok
- nanorés
- **nanoelektronika**
- quantum billiárd
- Y-elágazás Cooper- pár feltörőhöz
- stb.

Mint ahogy egy fafaragó egy darab fából különféle eszközöket alkot.

Két paraméter

Mitől függenek a grafén nanoszerkezetek tulajdonságai? Milyen paraméterek a meghatározók?

Mivel a grafén rácsa hatszöges, ezért ez a szimmetria megjelenik a fizikai tulajdonságaiban is. Tehát nem mindegy hogy milyen irányban hozzuk létre a nanoszerkezetünket.

Ahogy természetesen az sem mindegy mekkora az a struktúra amit készíteni szeretnénk. Ugyanis másképpen viselkedik egy szerkezet makro-, mikro- és nano skálán.

Tehát ha grafén nanoszerkezeteket akarunk létrehozni, akkor közben kell tartanunk a nanoszerkezetek orientációját és vonalszélességét!

Játsszunk kicsiben!

„There is Plenty of Room at the Bottom” - Richard P. Feynman

Vajon mi tartotta vissza a tudományt 50 évvel ezelőtt attól, hogy „biliárdozzon” az atomokkal?

... sokat levon a „biliárdozás” élvezetéből, ha a játékos nem látja a golyókat és vaktában hadonászik a dákóval...

... az sem elhanyagolható nehézség, hogy nem egyszerű feladat olyan dákót előállítani, amivel meg lehet lökni egy atomot, úgy, hogy szomszédai mozdulatlanok maradjanak...

Kell egy eszköz ami ezeket a problémákat megoldja!

Pásztázó alagútmikroszkóp - STM

Gerd Binnig

Heinrich Rohrer

1981 - STM megalkotása

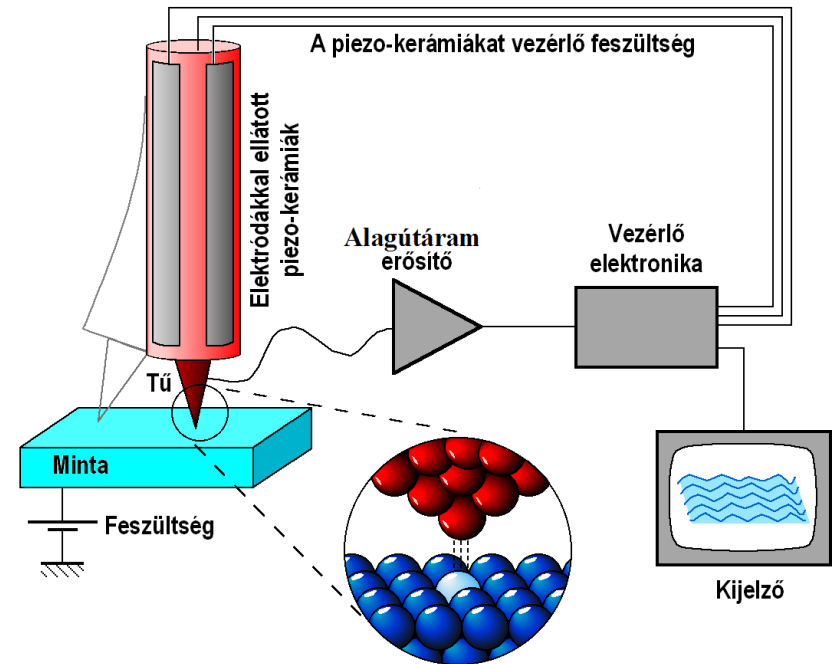
1986 - Nobel díj *"for their design of the scanning tunneling microscope"*

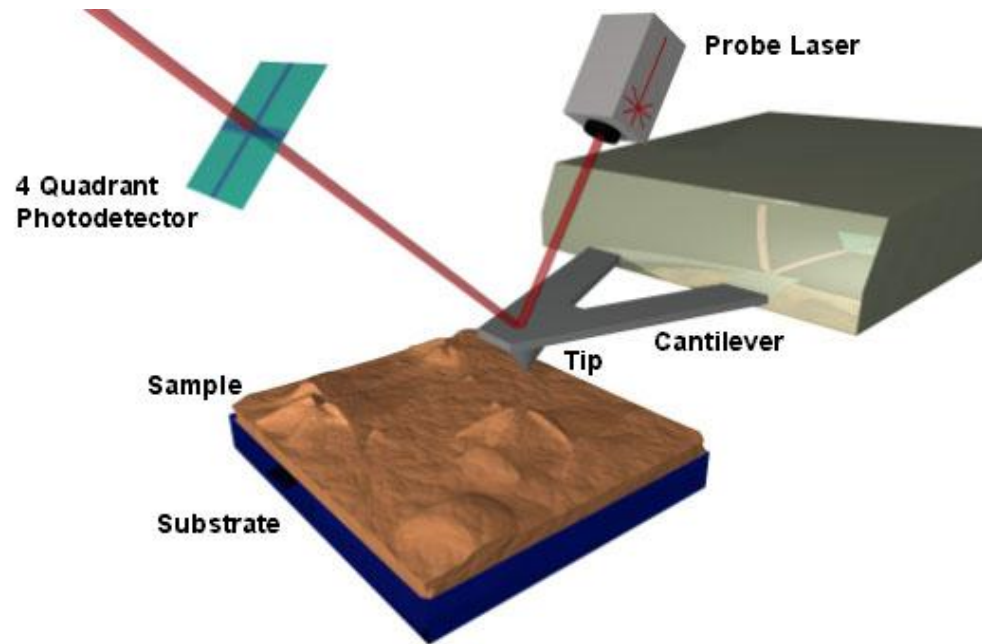
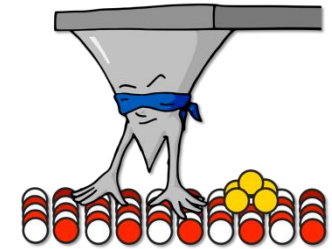
Pásztázó alagútmikroszkóp - STM

A pásztázószondás módszerek lényege, hogy a vizsgált mikroszkopikus mintához egy szondával (atomi léptékkal mérve) közel kerülünk, majd a szonda segítségével lokális méréseket, illetve módosításokat végezhetünk a mintán.

Atomerő mikroszkóp - AFM

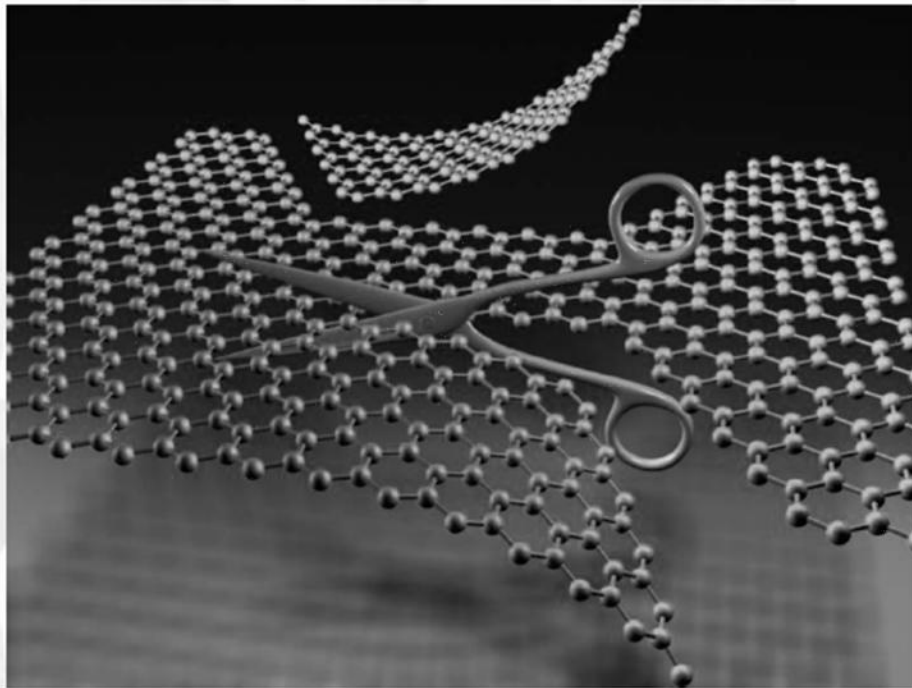
A pásztázószondás mikroszkópok családjának egy másik tagja. Sokban hasonlít az STM-re, csak nem az alagútáramot mérjük, hanem a tű meghajlását.

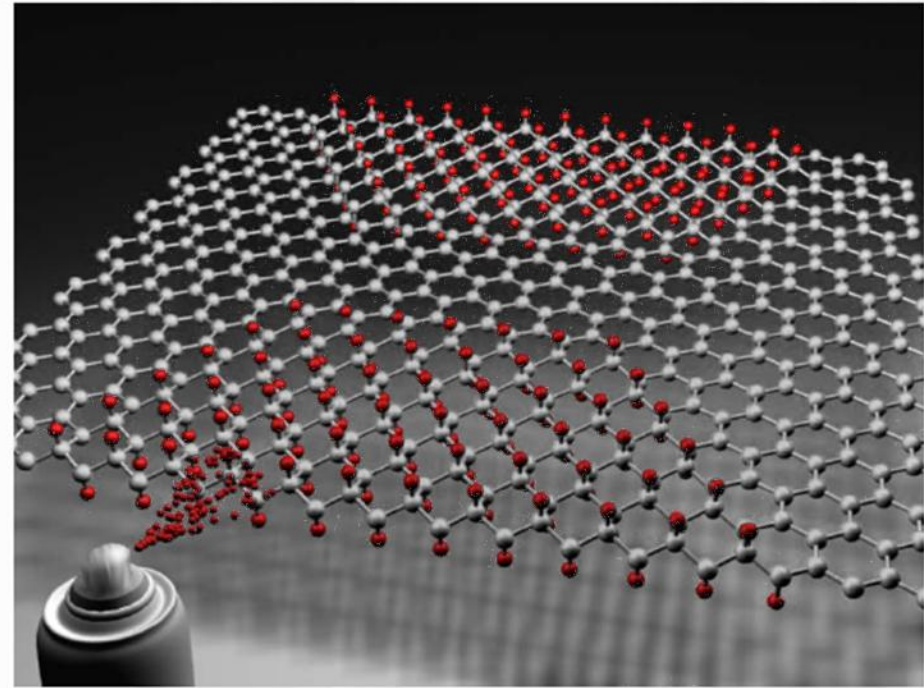
Nanoszerkezetek kialakítása

Többféle lehetőségünk van kialakítani grafén nanoszerkezeteket. Két fontos paramétert kell kézben tartani, ahhoz, hogy a kívánt struktúrát kialakítsuk: az orientációt és a vonalszélességet. A módszereket két fő csoportba sorolhatjuk:

Litográfia

Doppolás

Litográfiás módszerek

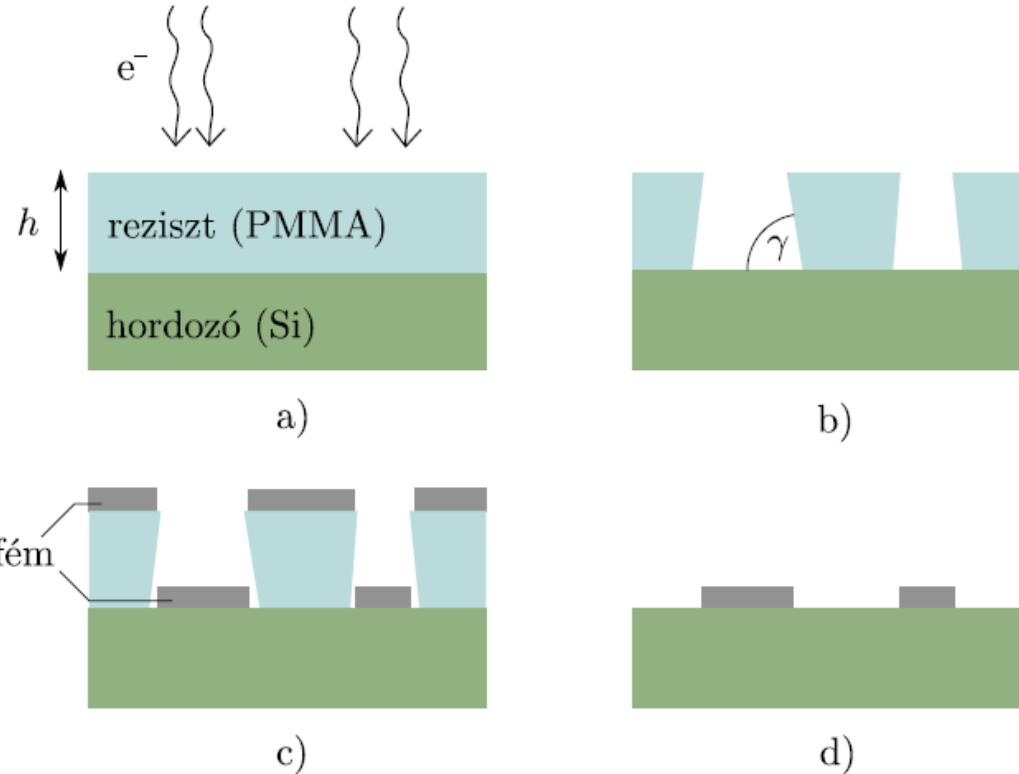
- Elektronlitográfia
- AFM litográfia
- STM litográfia

- Marás nanorészecskékkel
- Karbotermikus marás

- Stb.

Ne feledjük a 2 paramétert!

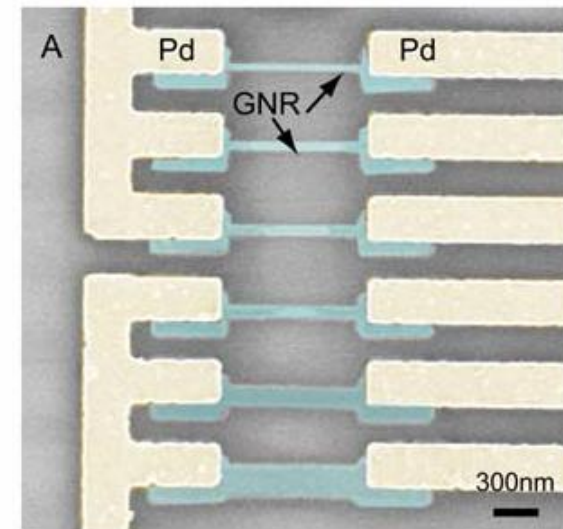

Elektronlitográfia

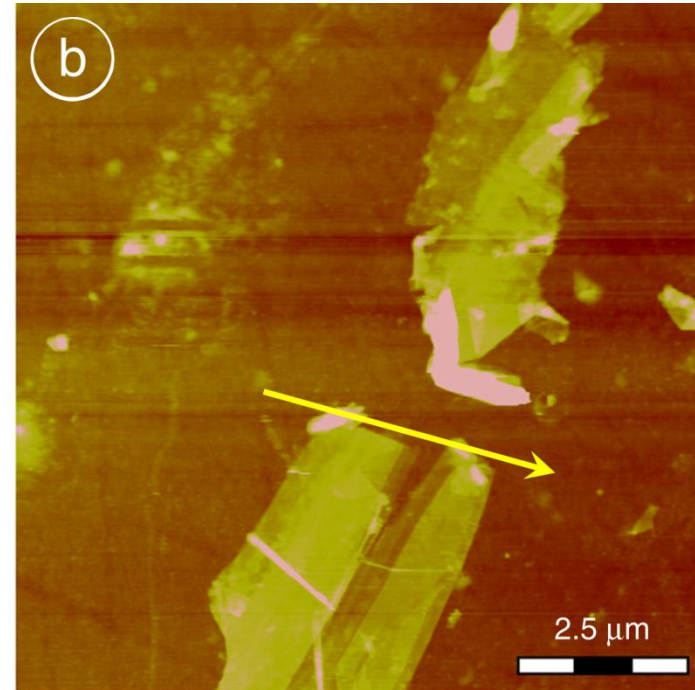
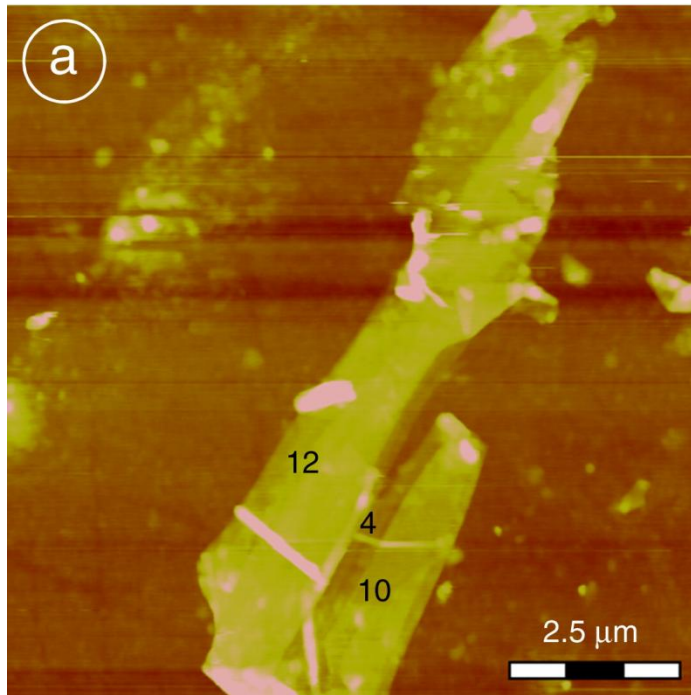
- a) Reziszt felvitele és a kívánt minta beírása
- b) A roncsolt reziszt kioldása
- c) Fém párologtatása a mintára
- d) Lift-Off

Pásztázó elektronmikroszkóp (SEM)

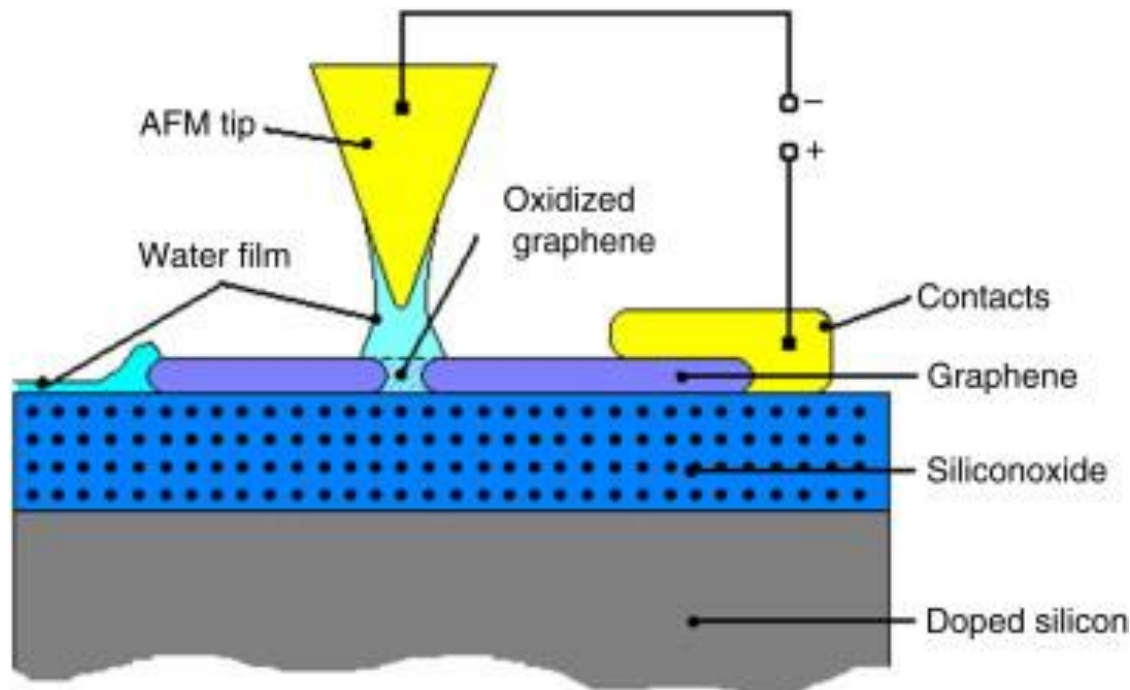
SPM litográfia - AFM

Egyik lehetséges eljárás, ha egyszerűen elhúzzunk, vagy elszakítunk a tűvel egy grafén lemezt. Ezt csak olyan hordozón tudjuk megtenni amihez erősen „kötődik” a grafén.

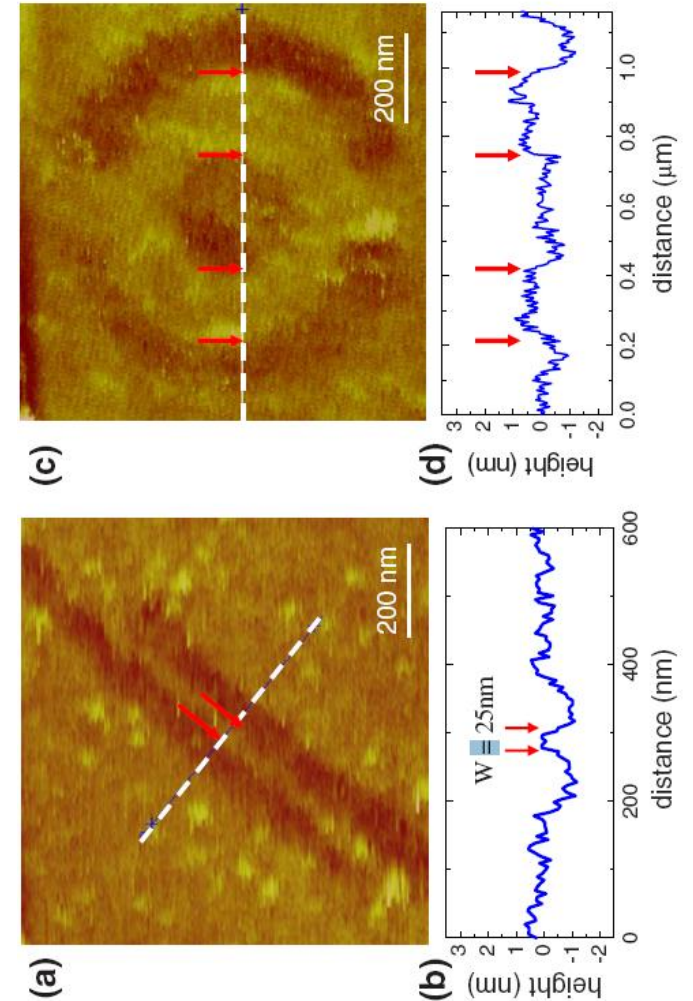
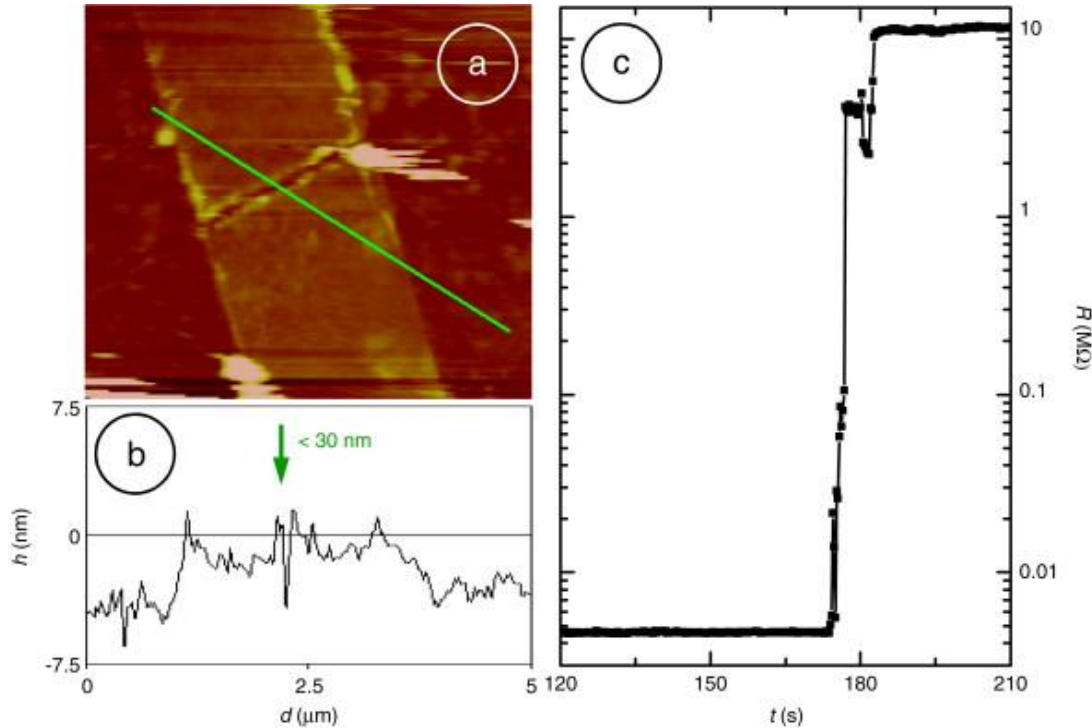
SPM litográfia - AFM

Másik lehetséges módszer, a lokális anódikus oxidáció (local anodic oxidation). Ehhez vezető AFM-re van szükségünk. Feszültséget kapcsolva a tű és a minta közé, eltudjuk oxidálni a grafént. A feszültség változtatásával és a tű mozgásával, létrehozhatunk különböző alakzatokat a grafénből.

SPM litográfia - AFM

Ezzel a technikával legfeljebb 30 nm-es vágási szélesség érhető el.

Appl Phys Lett 2008;93:093107-1-3.

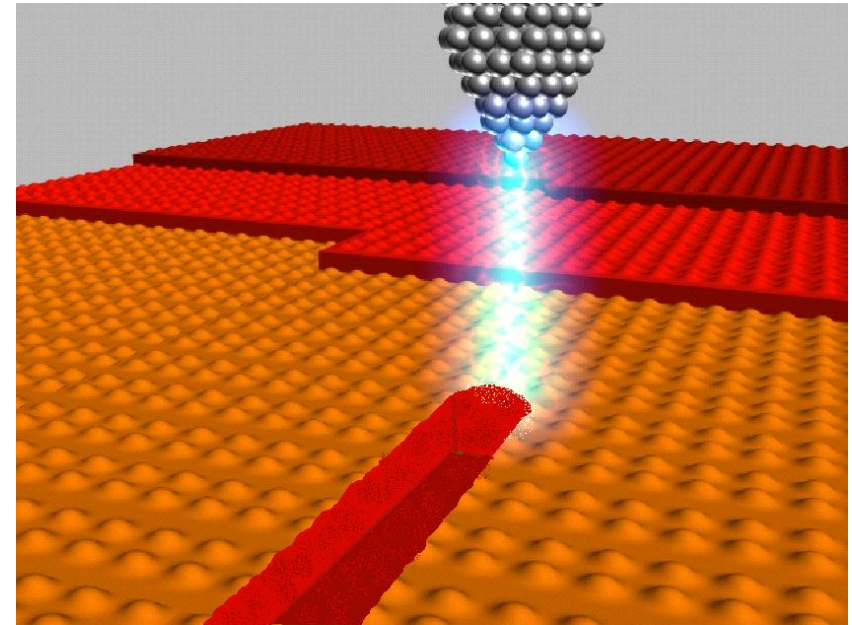

SPM litográfia - STM

- A vágás a türe kapcsolt „nagy” feszültséggel lehetséges!
- Tapasztalat: szabad levegőn jobb hatásfokú a marás mint UHV-ban.
- Ez az oxigén és víz jelenlétének köszönhető. A vágás során a felületet eloxidáljuk. Így távolítjuk el a szén atomokat.

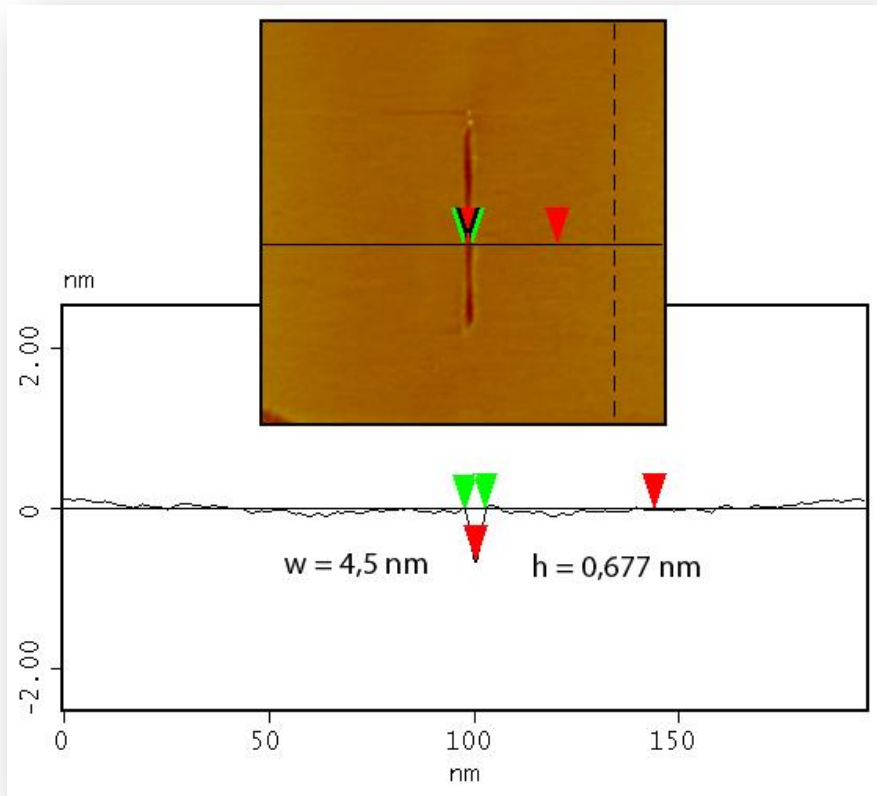
A tüt a kívánt alakzatnak megfelelően mozgatva bonyolult struktúrák is létrehozhatók!

**Tipikus mozgatási sebesség:
1 - 5 nm/s**

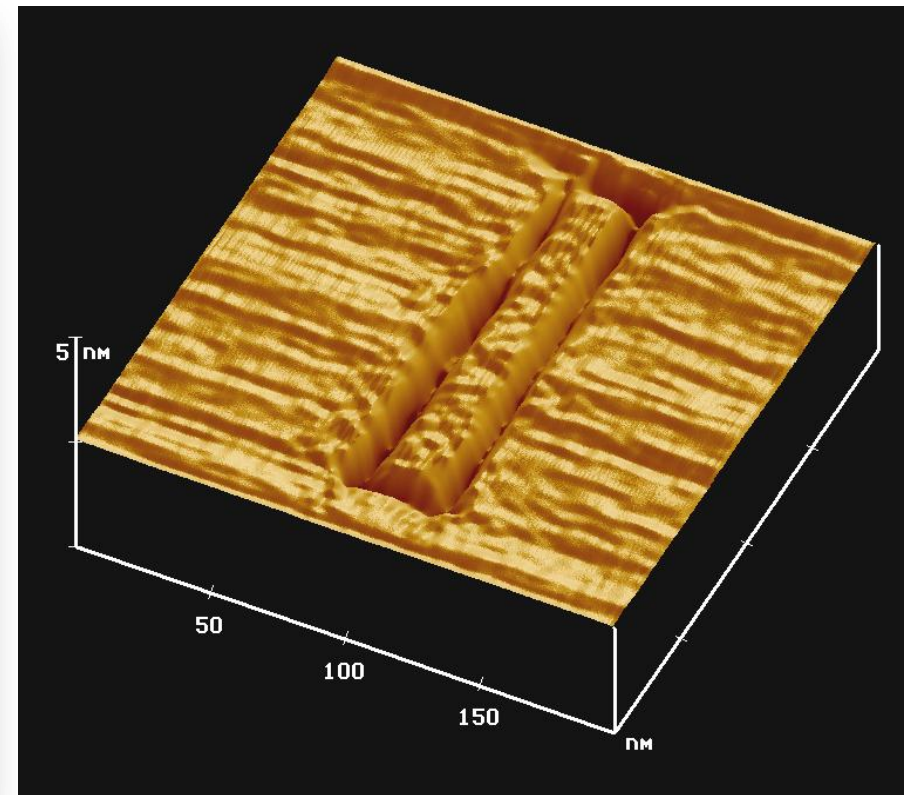
SPM litográfia - STM

Egyetlen vonal vágása.

Phys. Status Solidi B, 247, 4, 896-902, (2010)

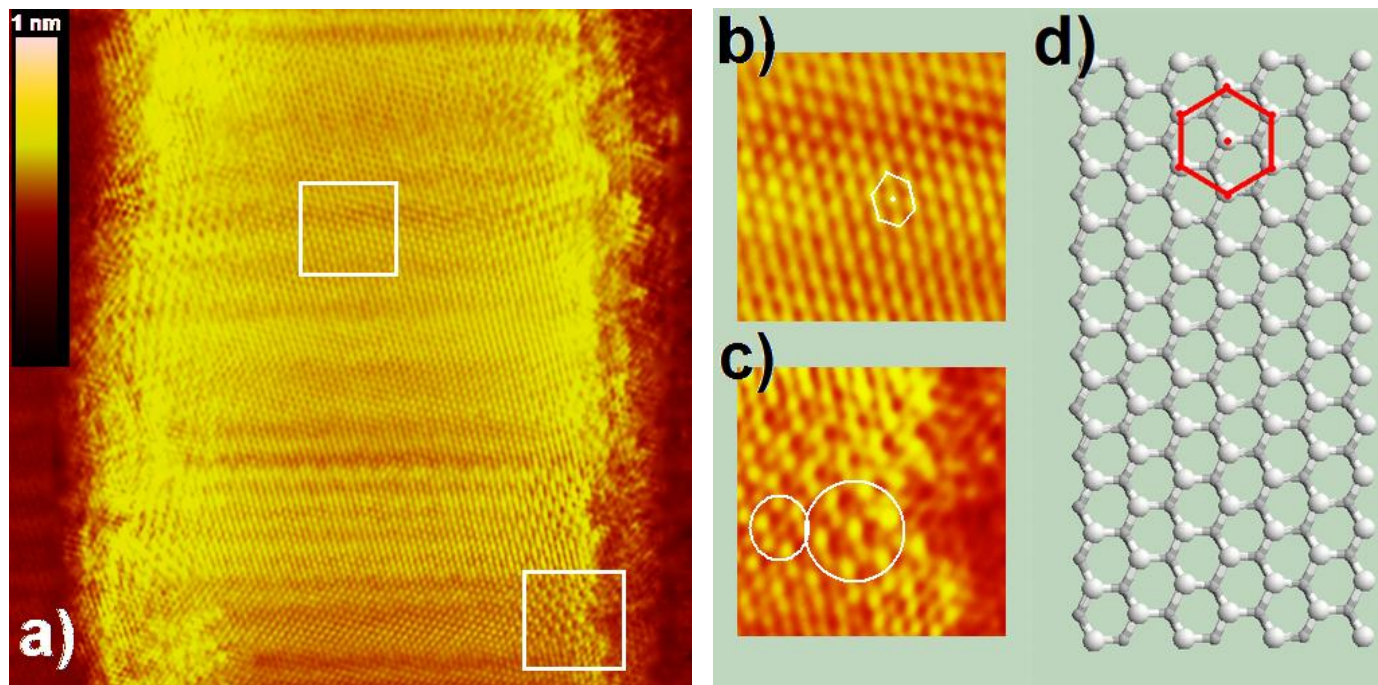
10 nm széles, 150 nm hosszú grafén nanoszalag STM képe

Nature Nanotechnology, 3, 397 – 401 (2008)

SPM litográfia - STM

Leképzési üzemmódban **atomi felbontás** a kivágott nanoszalagon

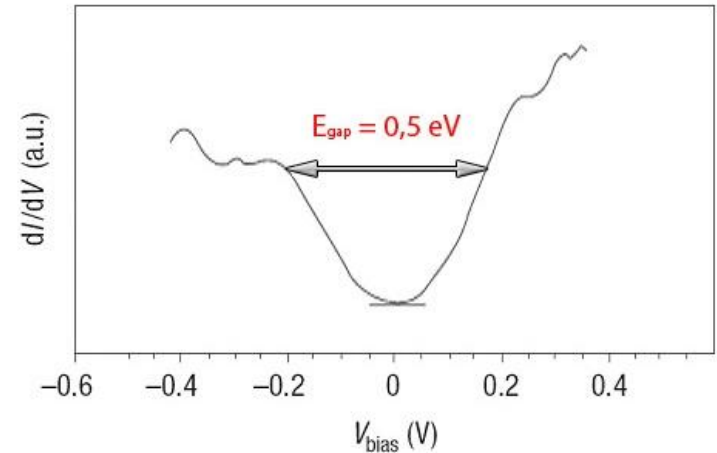
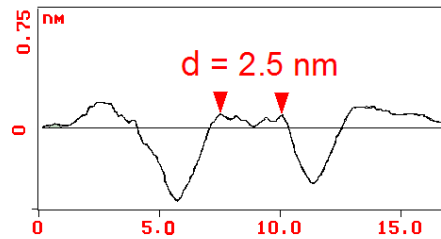
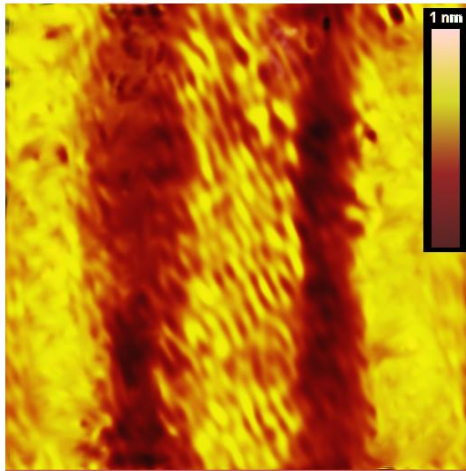
- (a) 15 nm széles grafén nanoszalag atomi felbontású STM képe
- (b) atomi felbontás a szalag közepéről (melyből a **szalag kiralitása is meghatározható**)
- (c) elektronszerkezeti **szuperstruktúrák jelenléte a széleknél – elektronszóródás**
- (d) A szalag kiralitásának beazonosítása az STM kép alapján (közel cikk-cakk)

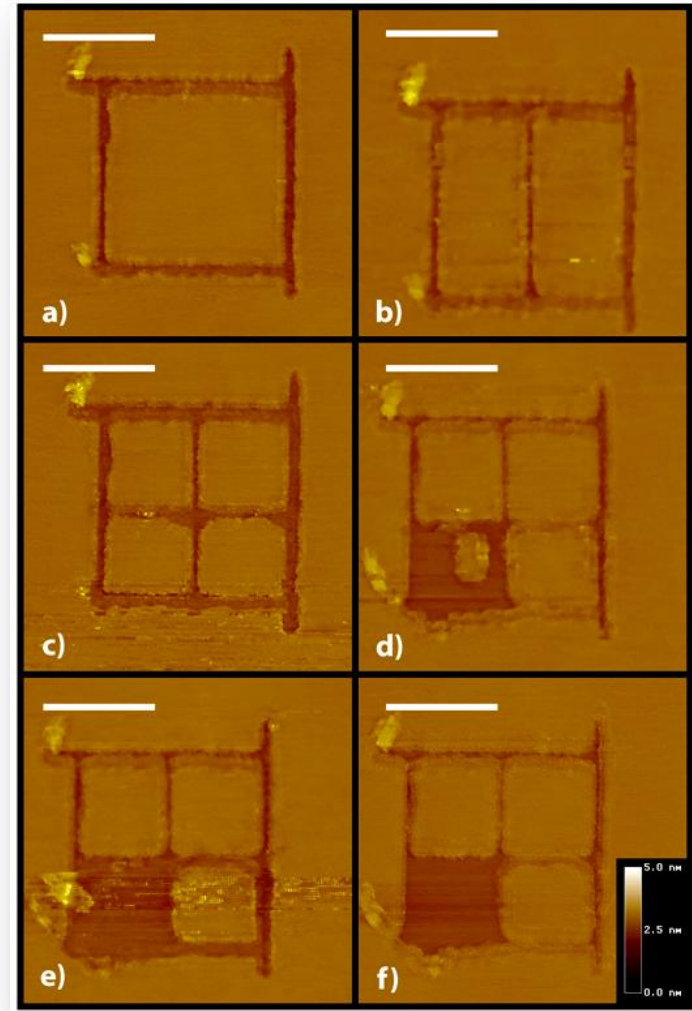
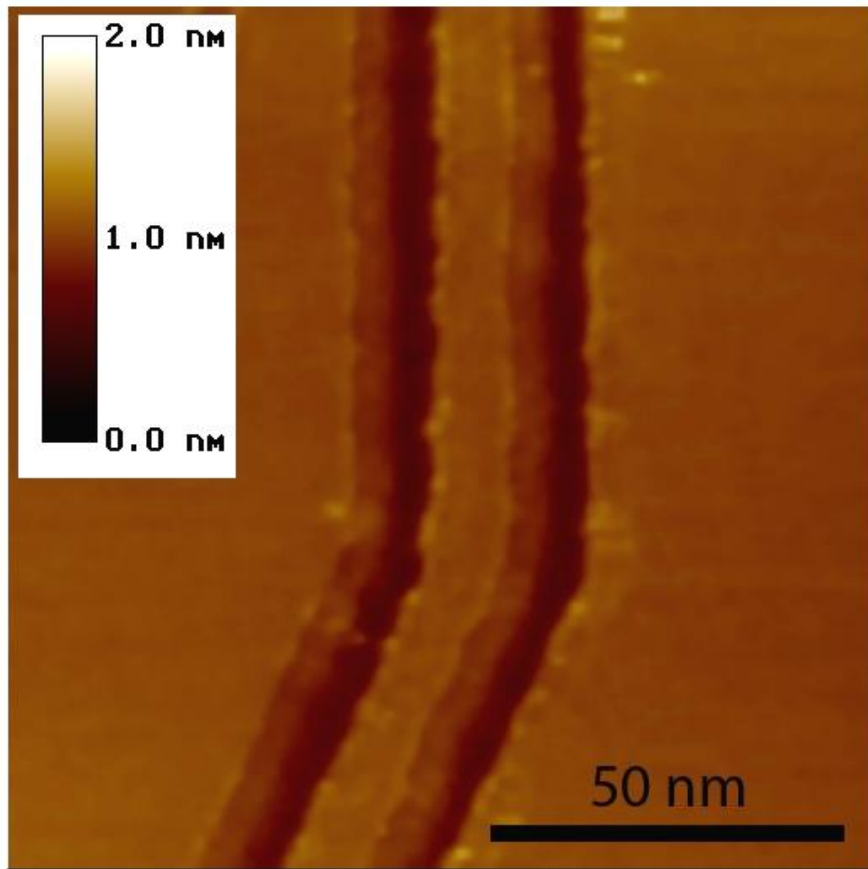
SPM litográfia - STM

Világ legkeskenyebb szén nanoszalagja, **2.5 nm** széles, ami kevesebb mint 20 atomot jelent. Kimutatható, hogy benne a tiltott sáv szélessége **0,5 eV**, ami azt jelenti, hogy ez már szobahőmérsékleten működőképes elektronikára alkalmas!

Nature Nanotechnology, 3, 397 – 401 (2008)

SPM litográfia - STM

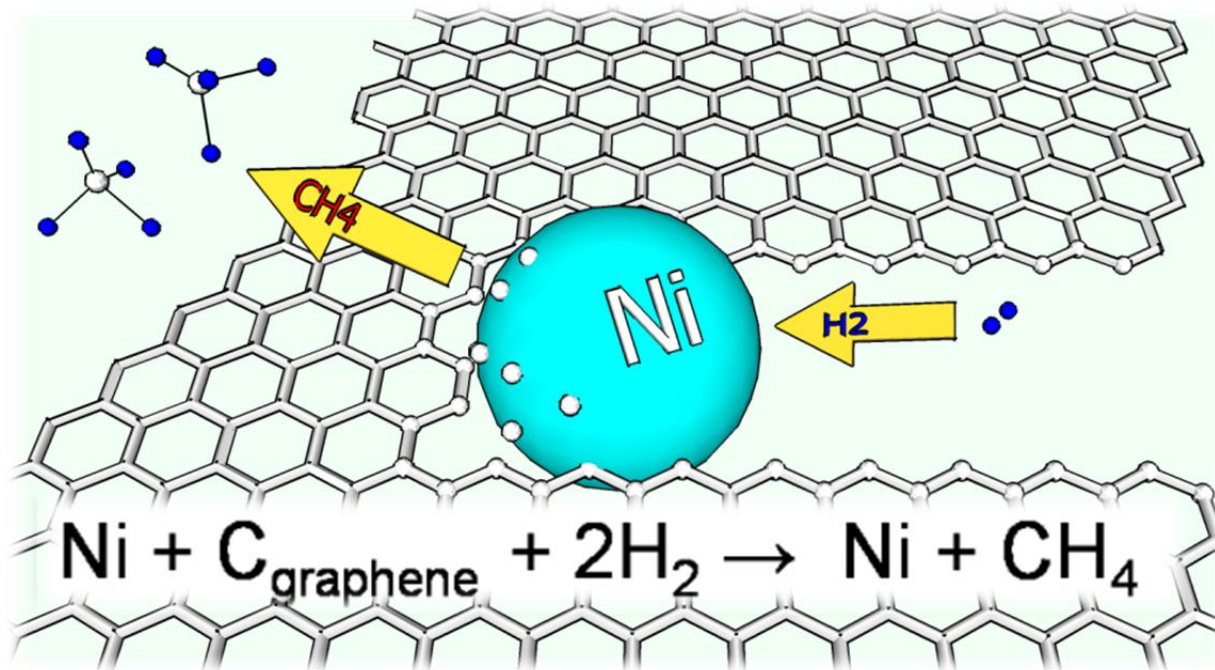
Nature Nanotechnology, 3, 397 – 401 (2008)

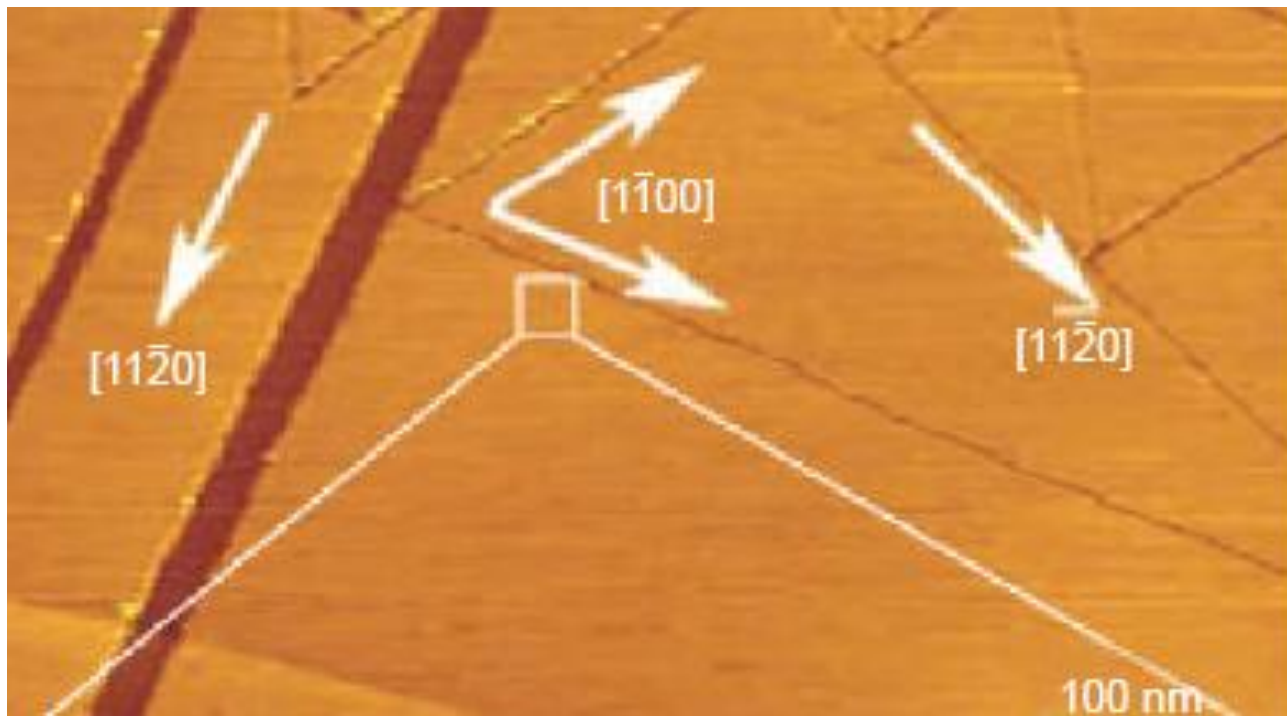
Nanorészecskékkel való marás

A folyamat a szén katalitikus hidrogenizálása. A periódusos rendszer VIII. csoportjának ilyen reakciója széles körben tanulmányozott. A nikkelt nanorészecskék nagysága 1-40 nm. Hőkezelve Ar/H₂ gázkeverékben a részecskék diffúzióval mozogva vájatokat hoznak létre.

Nanorészecskékkel való marás

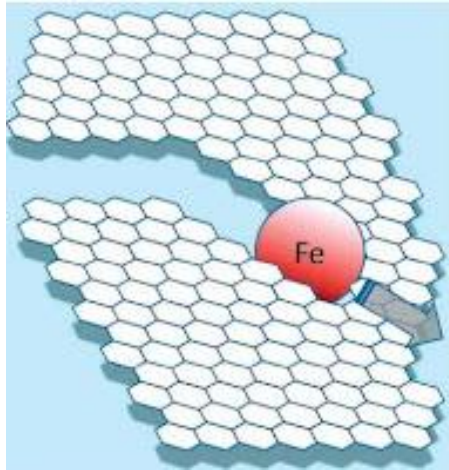
A folyamat a szén katalitikus hidrogenizálása. A periódusos rendszer VIII. csoportjának ilyen reakciója széles körben tanulmányozott. A nikkel nanorészecskék nagysága 1-40 nm. Hőkezelve Ar/H₂ gázkeverékben a részecskék diffúzióval mozogva vágatokat hoznak létre.

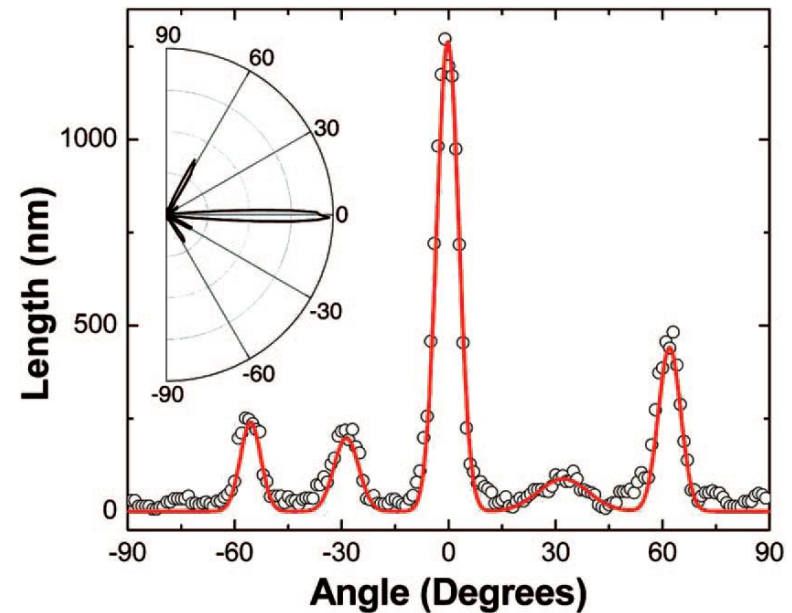
Nano Lett., 2008, 8 (7), 1912-1915

Nanorészecskékkel való marás

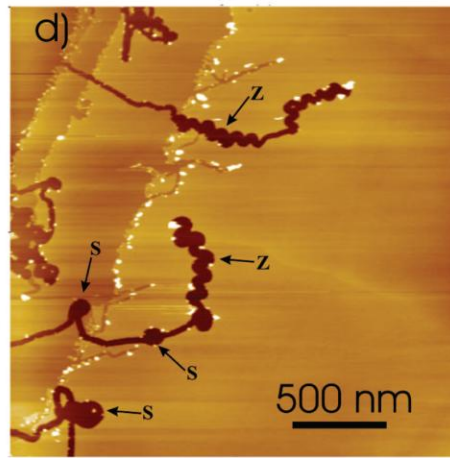
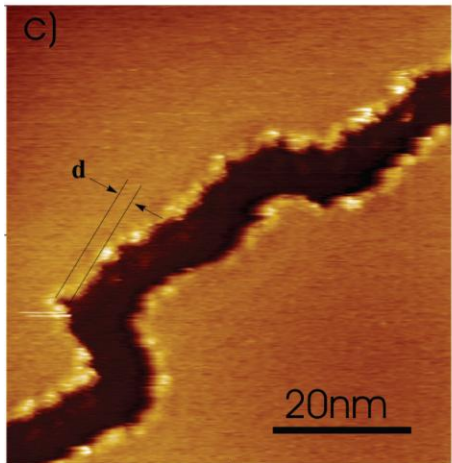
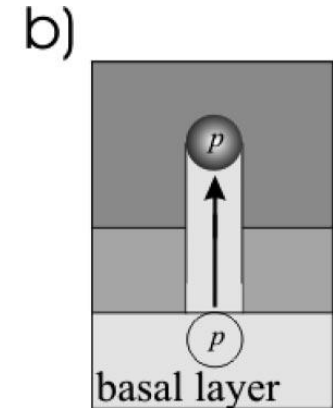
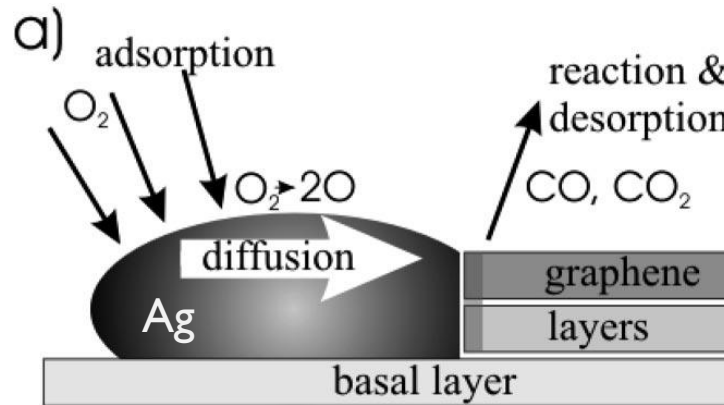
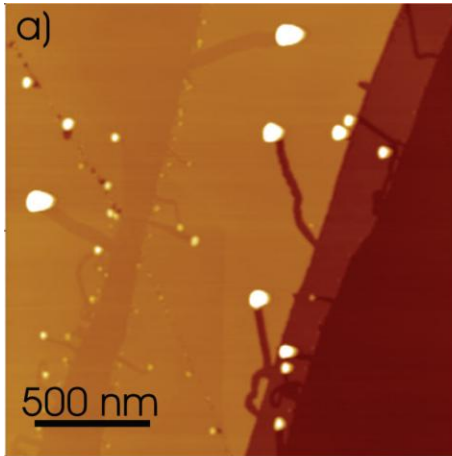

A vágási folyamat megegyezik az előbbivel.

Nano Res., 2008, 1: 116-122

Nanorészecskékkel való marás

A marási folyamat a következő: magas hőmérsékleten az oxigén kémiaailag adszorbeálódik a nanorészecskébe, ami aztán eloxidálja a szén atomokat az éléknél. Ezek a nanorészecskék diffúzióval mozognak a felületen.

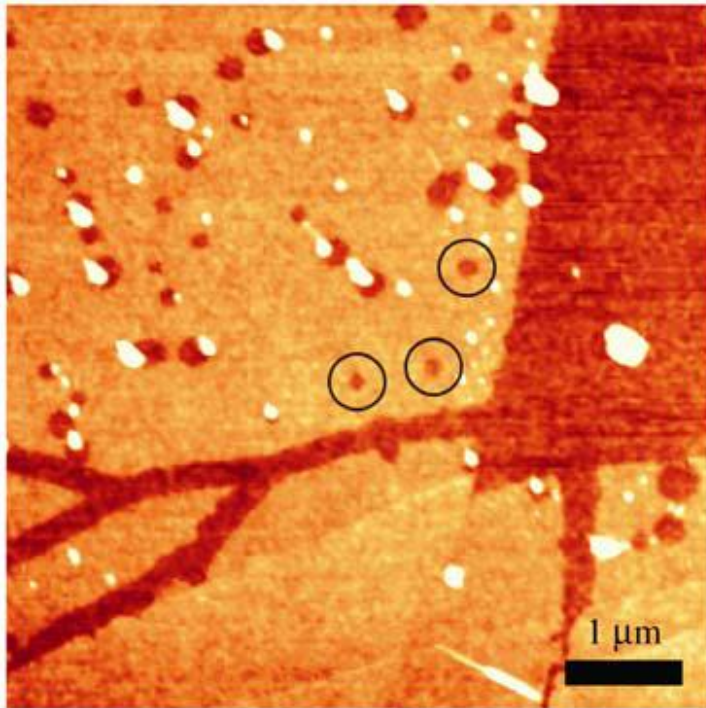
Nano Lett., 2009, 9 (1), 457-461

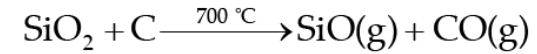
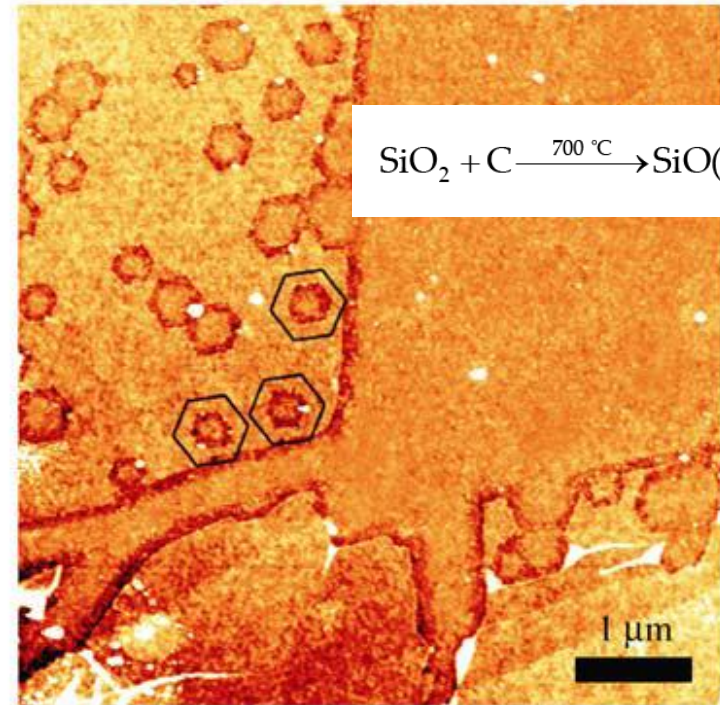
Karbotermikus marás - CTE

O₂ N₂ gázkeverék, 500 °C, 40 perc

(a)

Ar gáz, 700 °C

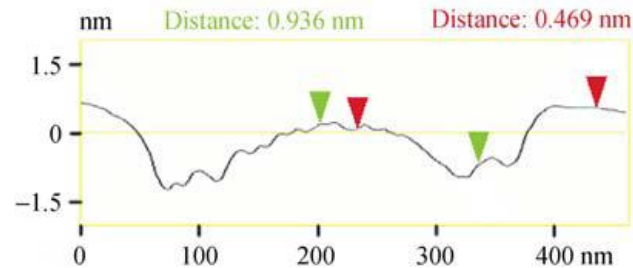
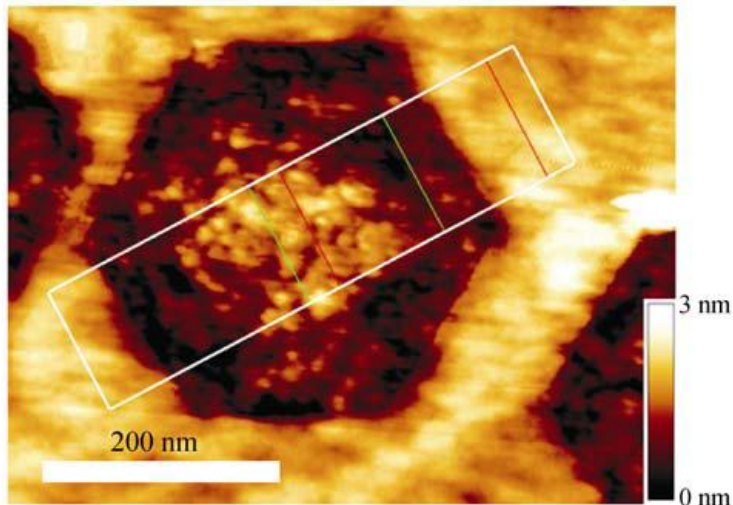

(b)

Nano Res (2010) 3: 110–116

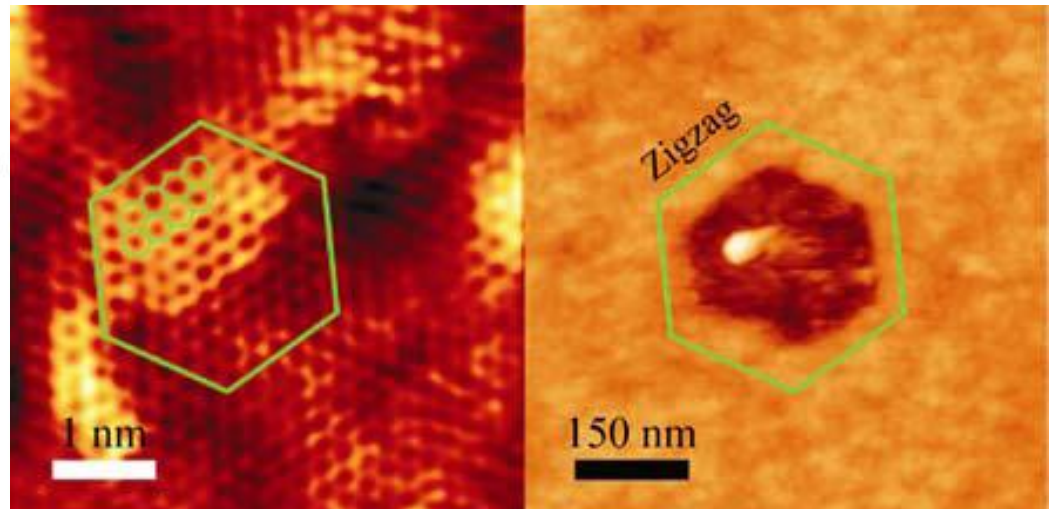
Karbotermikus marás - CTE

(a)

A vonalmetszeten jól látszik, hogy a marási folyamat közben a SiO_2 is „fogy”

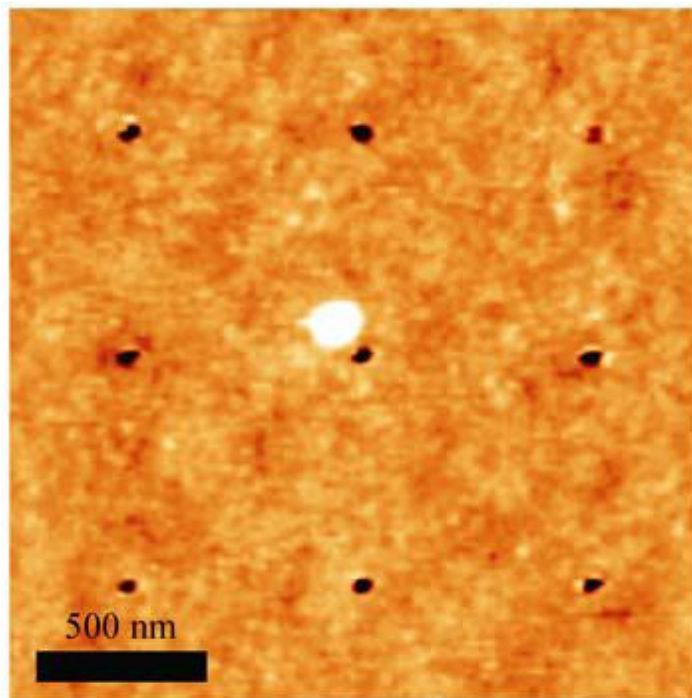
A hatszög élei **cikk-cakk** típusúak!

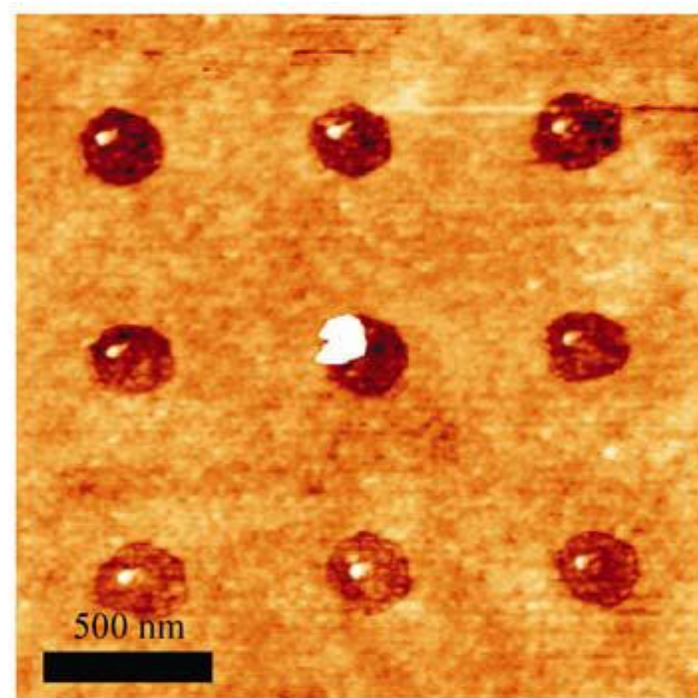

Karbotermikus marás - CTE

A hatszögek helye jól inicializálható, előre meghatározott hálózatokat lehet növeszteni!

(a)

(b)

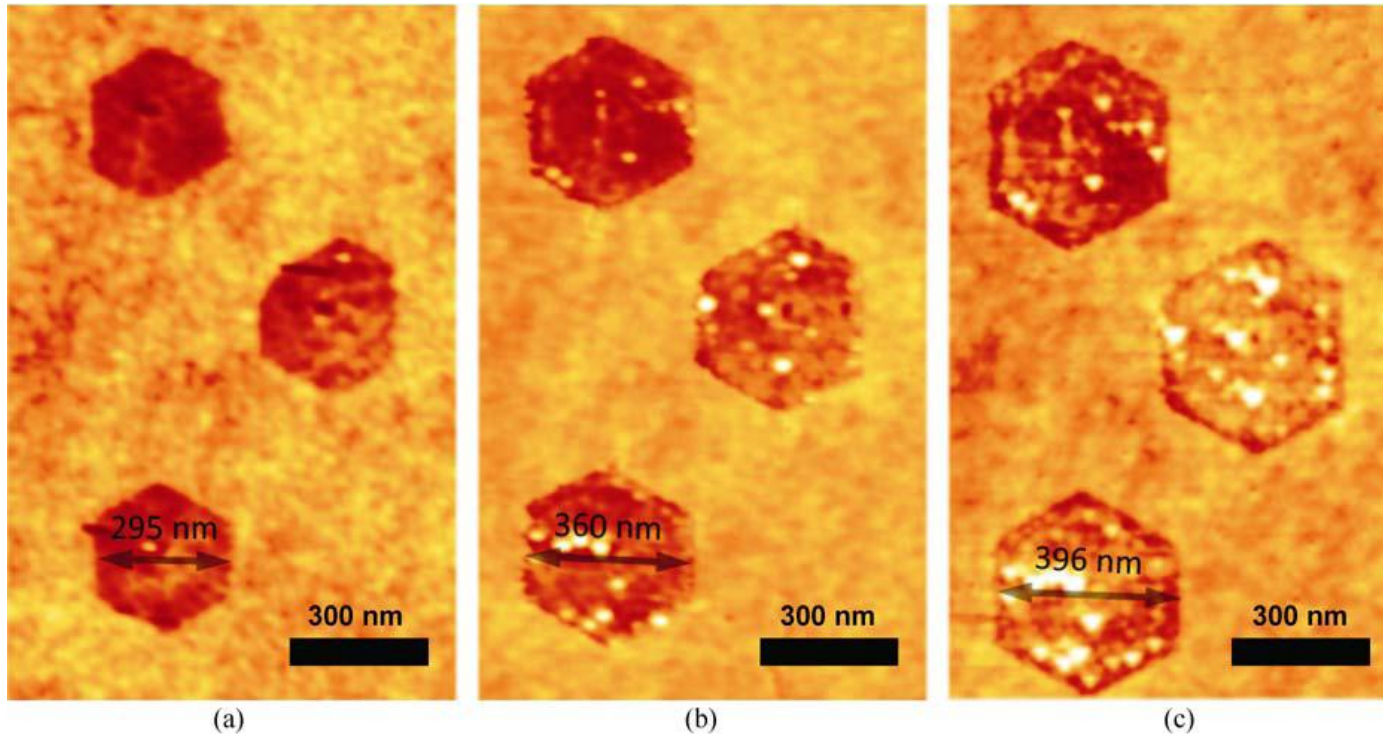
Nano Res (2010) 3: 110–116

Karbotermikus marás - CTE

A folyamat jól szabályozható, a hőkezelés időtartalmával!

Hőkezelés időtartalma

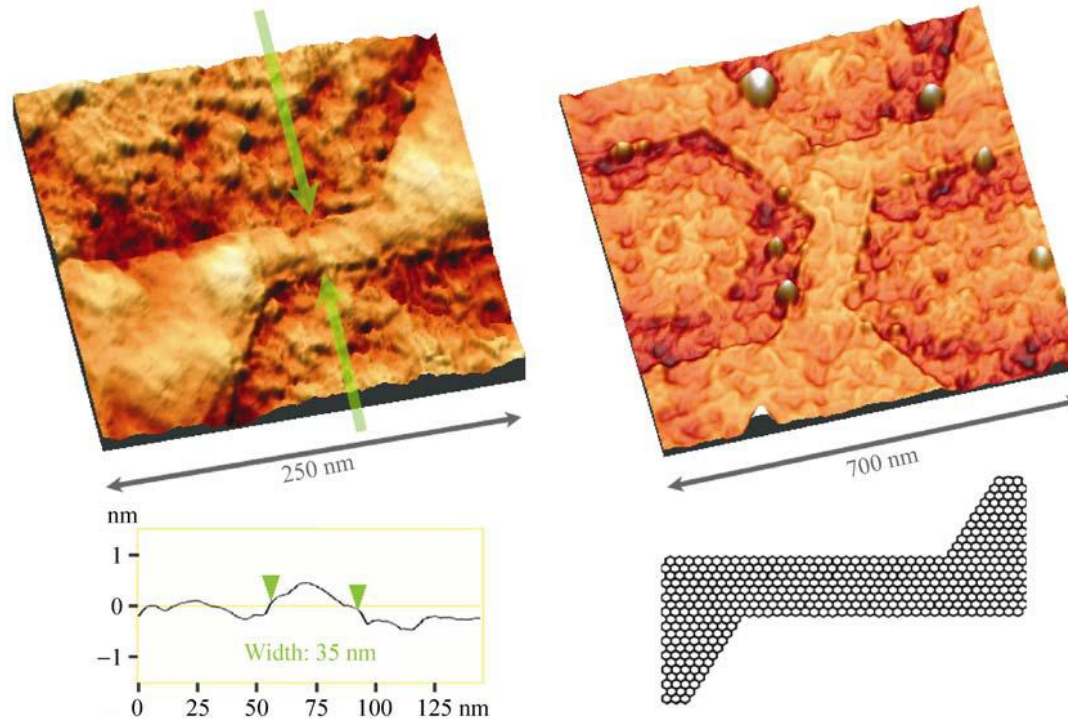
Nano Res (2010) 3: 110–116

Karbotermikus marás - CTE

Jól meghatározott szélességű **szalagokat** és **Y elágazásokat** lehet létrehozni

Nano Res (2010) 3: 110–116

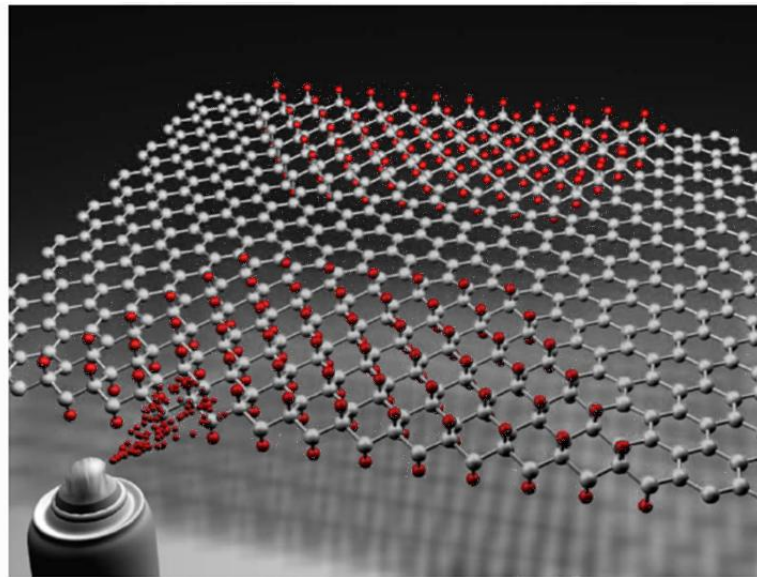

Doppolás - adalékolás

A doppolás azt jelenti, hogy szén atomoktól különböző atomokkal „szennyezzük” a grafént. Ezek az atomok lehetnek például hidrogén, nitrogén, fluor, oxigén stb.

Ezek az atomok, hozzákapcsolódhatnak a szén atomokhoz, vagy helyettesíthetik is őket. Így lokálisan megváltozhat a grafén tulajdonságai, például a vezetőképessége.

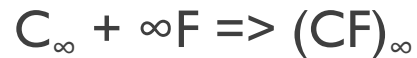

Doppolás - adalékolás

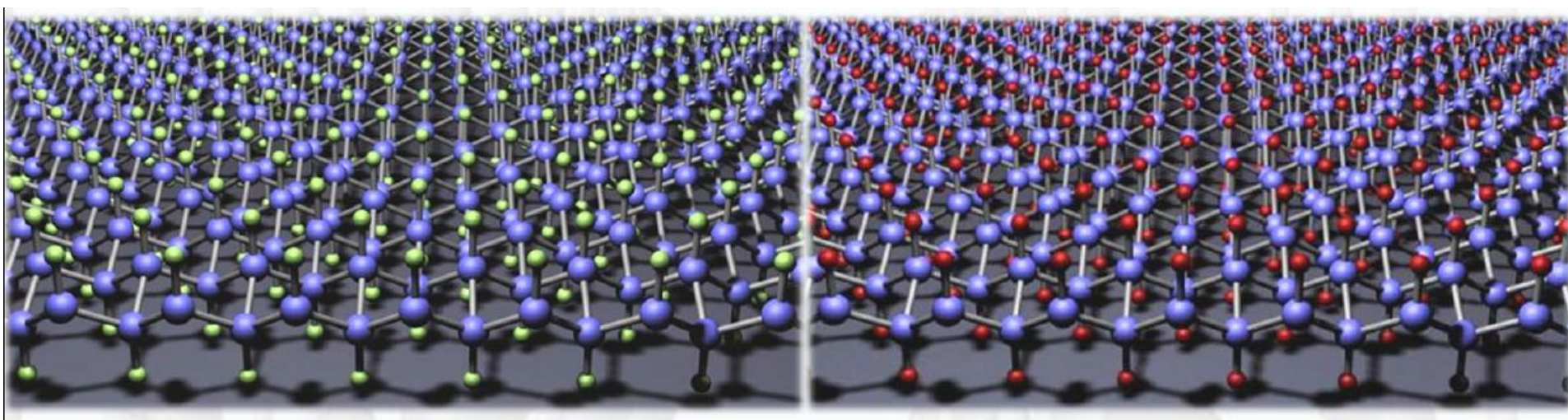
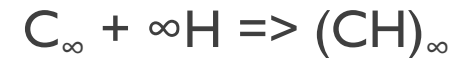

Két nevezetes módosulat

Fluor + grafén = fluorógrafén

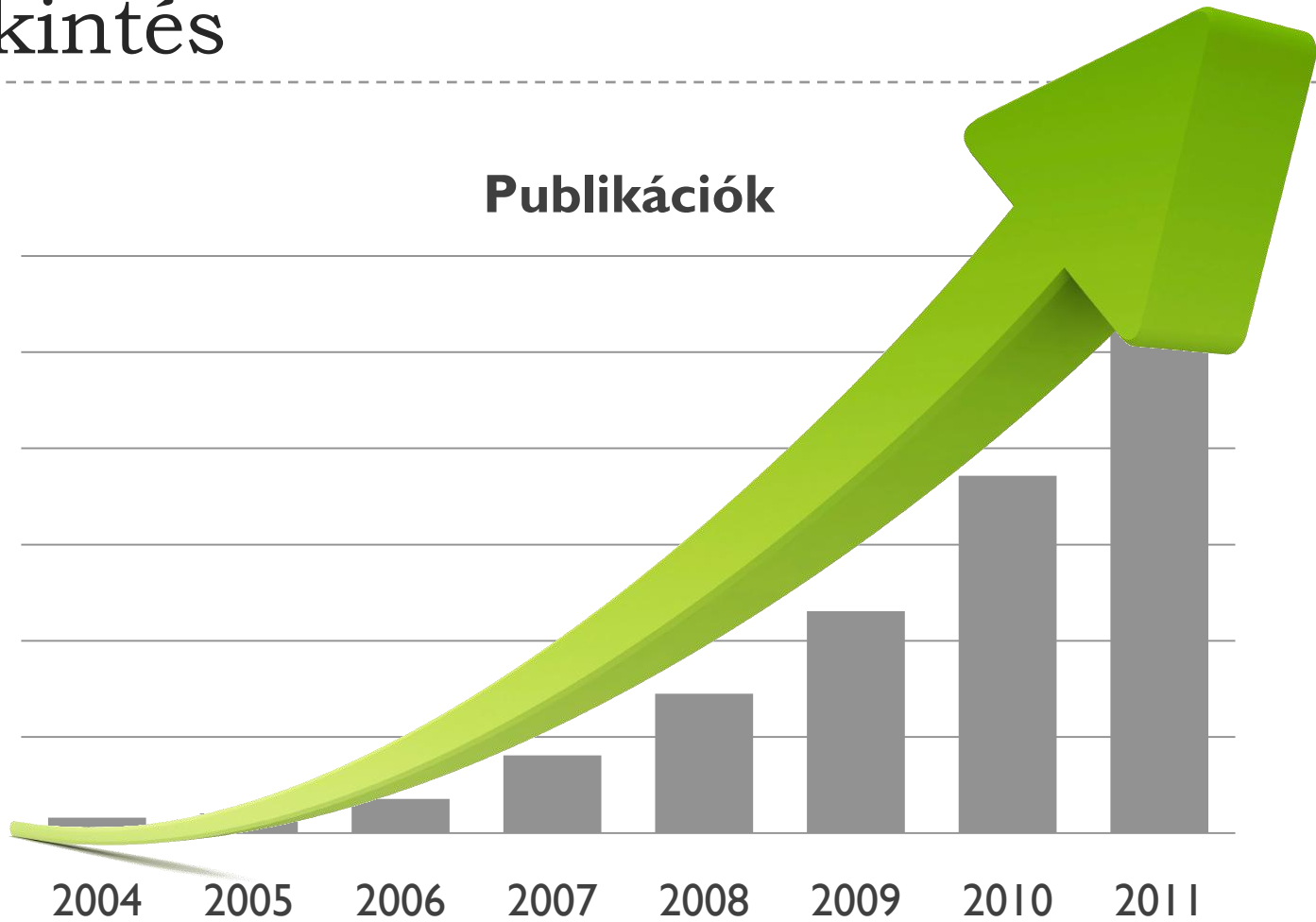

Hidrogén + grafén = grafán

Kitekintés

Publikációk

Köszönöm a figyelmet!

